

Corporate Social Responsibility under Iranian Law and European Union Law following the Adoption of the 2024 European Corporate Sustainability Due Diligence Directive

Hossein Kaviar^{1*} , Farid Komijani²

1. Associate Professor, Department of Private Law, Arak University, Arak, Iran

2. PhD in Private Law, Islamic Azad University, Arak Branch, Arak, Iran

(*- Corresponding Author Email: h-kaviar@araku.ac.ir)

Received: 2025-07-13

Revised: 2025-18-16

Accepted: 2025-08-27

Available Online: 2025-09-22

How to cite this article:

Kaviar, H.; Komijani, F. (2025). Corporate Social Responsibility under Iranian Law and European Union Law following the Adoption of the 2024 European Corporate Sustainability Due Diligence Directive. *Encyclopedia of Economic Law Journal*, 32(27): (217-241) (in Persian with English abstract). <https://doi.org/10.22067/economlaw.2025.94353.1473>

1. Introduction

In the 1970s, Corporate Social Responsibility (CSR) emerged as a serious movement. Since then, the evaluation of companies' impacts on human rights and the environment across supply chains has gained increasing importance. Although the term "Corporate Social Responsibility" was first introduced in 1953, its widespread use dates back to the 1970s. Influential non-profit policy institutions, such as the Committee for Economic Development, introduced the concept of a "social contract" between companies and society. In this context, several soft-law instruments were developed, including the OECD Guidelines for Multinational Enterprises in 1976 and the United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights in 2011, most of which lacked binding legal force. The emerging field of Corporate Law, Corporate Governance, and Sustainability has become one of the most dynamic and significant areas of law and policymaking—especially in light of the convergence of environmental, social, and economic crises facing the global community. Understanding the impact of corporations on society and identifying their capacity to contribute to sustainability is crucial for the future of humanity.

In 2023, sustainability governance became a major topic in corporate circles. In January of that year, not only did the European Union's Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) come into effect, but more importantly, the Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) also became legally binding. Additionally, significant progress was made toward negotiating a cross-border treaty to develop robust standards for assessing corporate sustainability within the EU. Today, sustainability has become the central objective across all facets of corporate law.

THIS WORK IS LICENSED UNDER A CREATIVE COMMONS ATTRIBUTION 4.0 INTERNATIONAL LICENSE

Since the adoption of the United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights in 2011, governments and international organizations have introduced numerous “soft law” instruments supporting sustainability—some of which have evolved into binding “hard law”. The European Union, driven by its ambitious goal of achieving carbon neutrality by 2050 through the European Green Deal, has embarked on a path toward comprehensive sustainability.

A major milestone in this journey is the Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD), which was formally approved by the European Parliament and the Council of the European Union in spring 2024. This directive constitutes a binding legal framework within the EU to promote sustainable business practices. It obliges companies to identify, address, and report the impacts of their supply chains on human rights, the environment, and climate change. This “hard law” applies both to EU-based companies and to non-EU companies operating within the Union, firmly aiming to ensure that businesses contributing to the internal market also contribute to sustainable development and the just transition of economies and societies.

This article examines the key features of this significant directive and argues that, despite the initial ambitions of its drafters, the final version of the directive suffers from considerable shortcomings. These include a narrow scope, the exclusion of the financial sector from downstream operations, and vague, relatively weak provisions that may allow companies to escape liability. As discussed in this paper, serious doubts remain regarding the effectiveness of the directive in achieving its intended goals: namely, the respect for human rights and the protection of the environment in corporate operations.

2. Purpose

This article focuses on the legal dimensions of the European Union’s newly adopted “Corporate Sustainability Due Diligence Directive” (CSDDD) of 2024. Its primary aim is to analyze the transformation of corporate responsibility from voluntary codes of conduct to enforceable legal obligations, particularly in relation to human rights and environmental protection throughout global supply chains.

In doing so, the article seeks to illuminate how the CSDDD reflects a broader normative shift in corporate governance—where sustainability is no longer viewed as a matter of corporate goodwill, but as a legally mandated duty. The directive introduces a comprehensive due diligence framework that compels companies to identify, mitigate, prevent, and account for adverse impacts on people and the planet as an integral part of their business strategy and operations.

Moreover, this study assesses the directive’s significance as a milestone in the EU’s regulatory approach to responsible business conduct, highlighting its role in operationalizing key elements of the European Green Deal and the UN Sustainable Development Goals. It examines how the directive aims to create a level playing field for companies operating within the internal market, while also extending its normative reach beyond EU borders through its extraterritorial scope.

Crucially, the article also evaluates the practical challenges and legal ambiguities within the directive that may hinder its effectiveness—such as the limited scope of application, the exclusion of downstream financial activities, and the potential for corporate evasion of responsibility due to vague or weakly defined provisions.

By addressing these gaps, this article aims to contribute to ongoing academic and policy debates on how to strengthen corporate accountability mechanisms and ensure that legal frameworks like the CSDDD can effectively promote sustainable, rights-respecting, and transparent business practices at a global scale.

3. Methodology

This research adopts a descriptive-analytical approach to investigate the legal, structural, and normative dimensions of the Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD). The methodology is grounded in the examination of both primary and secondary legal sources, including international legal instruments, EU legislative texts, and official communications from relevant European institutions such as the European Commission, the European Parliament, and the Council of the European Union.

The analysis begins with a doctrinal legal review, identifying the conceptual foundations and evolution of corporate sustainability obligations by tracing developments from early non-binding frameworks—such as the OECD Guidelines for Multinational Enterprises and the United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights—towards the more recent emergence of binding regulatory instruments like the CSDDD.

Additionally, the study engages in comparative legal analysis, contrasting the CSDDD with previous soft-law mechanisms in terms of structure, scope, and enforceability. It critically evaluates the extent to which the CSDDD addresses the shortcomings of earlier instruments and responds to contemporary socio-environmental challenges in global business operations.

The research also incorporates content analysis of official reports, legislative proposals, and policy briefs, with a focus on tracing the political discourse and institutional negotiations that shaped the final form of the directive. By examining preparatory documents, amendments, stakeholder responses, and voting records, the study provides insights into the political economy of EU legislative processes and the competing interests that influenced the directive's development.

Finally, the methodology includes a normative critique of the directive's legal language, enforcement mechanisms, and practical implementation challenges. This critical lens is applied to assess whether the CSDDD can fulfill its intended goals in practice, and to identify potential gaps or inconsistencies that may undermine its effectiveness in holding corporations accountable for human rights violations and environmental harm.

By combining doctrinal, comparative, and critical analysis, this research aims to offer a comprehensive and nuanced understanding of the CSDDD's place within the broader evolution of corporate sustainability regulation in international and European law.

4. Findings

The findings indicate that, unlike previous instruments, the CSDDD introduces binding and systematic obligations for large companies to identify, prevent, mitigate, and respond to the adverse impacts of their operations on human rights and the environment. Despite the weakening of some initial provisions due to political pressure from countries like Germany, France, and Italy, this directive represents a turning point in the EU legal framework. Its gradual implementation, starting in 2027, is expected to significantly influence the domestic laws of EU member states and potentially extend beyond European borders.

5. Conclusion

Corporate social responsibility is no longer a voluntary option but a legal and institutional necessity in the modern economic order. With the adoption of the CSDDD, the European Union has taken a major step toward making respect for human rights and environmental protection legally binding for companies. This development highlights the inadequacy of traditional CSR approaches and underscores the need to rethink business models based on sustainability and stakeholder rights. Evaluating the directive's impact on other legal systems, especially in developing countries, is essential from the perspective of transnational corporate accountability. Sustainable development means meeting the needs of the present generation without compromising the ability of future generations to meet their own needs. As key actors in the economy, companies must strike a balance between economic, social, and environmental dimensions to achieve this goal. In this regard, the adoption of the European Corporate Sustainability Due Diligence Directive marks a turning point, obligating companies to uphold human rights and environmental standards, and playing a vital role in realizing sustainable development. This directive paves the way for responsible corporate conduct both within the European Union and beyond its borders. Rather than introducing fundamental changes to corporate structures, the directive primarily aims to prevent harm to core sustainability values. While it represents a notable innovation toward corporate responsibility for sustainability, it is not sufficient on its own and suffers from fundamental shortcomings. Its success depends on robust regulatory enforcement, thorough supply chain assessments, and the ability to address existing challenges.

To enhance the directive's effectiveness in advancing corporate accountability and improving access to justice, the following recommendations can be proposed:

A. Focus on procedural and legal reform rather than harmonization of substantive laws: Instead of striving to create a uniform substantive legal framework across all EU member states, the Union should prioritize eliminating procedural and judicial barriers that hinder access to justice.

B. Replace the concept of "established business relationships" with a risk-based model: Rather than limiting corporate responsibility to "established business relationships," a risk-based approach should be implemented, assigning responsibility based on the severity of risks present in the supply chain.

C. Introduce a specific rule under the Rome II Regulation to resolve conflicts of law: Instead of applying Article 29 (7), which disregards national legal systems, a specific rule should be added to the Rome II Regulation, allowing victims to file claims under the law of the country where the company is domiciled.

Keywords: Sustainable Development, Sustainability Governance, Corporate Governance, Business and Human Rights, European Green Deal.

مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در حقوق ایران و اتحادیه اروپا پس از تصویب دستورالعمل اروپایی ارزیابی دقیق پایداری شرکتی (مصوب ۲۰۲۴)

حسین کاویار^۱ ID، فرید کمیجانی^۲ ID

دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۲۲ | بازنگری: ۱۴۰۴/۰۵/۲۵ | پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۰۵ | انتشار: ۱۴۰۴/۰۶/۳۱

چکیده

با تصویب مقرراتی مانند دستورالعمل جدید اتحادیه اروپا برای ارزیابی دقیق پایداری شرکت‌ها (مصوب ۲۰۲۴) و آیین نامه مسئولیت اجتماعی شرکت‌های تحت مدیریت دولت (مصوب ۱۴۰۴، هیات وزیران ایران)، فعالیت‌های شرکت‌ها وارد مرحله جدیدی از مسئولیت قانونی شده‌اند. بر اساس این چارچوب‌ها، شرکت‌ها موظف‌اند ریسک‌های مربوط به حقوق بشر و محیط زیست را در کل زنجیره تأمین خود، از جمله تأمین‌کنندگان و پیمانکاران فرعی در خارج از کشور، شناسایی، کاهش و رفع کنند. حوزه نوظهور حقوق شرکت‌ها، حاکمیت شرکتی و پایداری، به‌ویژه در پرتو هم‌افزایی بحران‌های زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی جهانی، به یکی از پویاترین حوزه‌های حقوق و سیاست‌گذاری بدل شده است. در این زمینه، درک نقش و مسئولیت شرکت‌ها در قبال جامعه و محیط زیست، و شناسایی ظرفیت‌های آن‌ها برای مشارکت در توسعه پایدار، ضرورتی حیاتی یافته است. اتحادیه اروپا در چارچوب اهداف بلندمدت خود برای معامله سبز اروپا، به‌ویژه تحقق خنثی‌سازی کربن تا سال ۲۰۵۰، اقدامات تقنینی گسترده‌ای را دنبال کرده است. تصویب «دستورالعمل ارزیابی دقیق پایداری شرکتی» (CSDDD)، گامی اساسی در جهت تعبیه اصول پایداری در ساختار حقوقی شرکت‌ها به شمار می‌رود. این دستورالعمل با الزامی‌سازی شناسایی، پیش‌گیری و گزارش‌دهی درخصوص آثار منفی زنجیره‌های تأمین بر حقوق بشر، محیط زیست و تغییرات اقلیمی، چارچوبی الزام‌آور برای مسئولیت‌پذیری شرکتی ارائه می‌دهد. با این حال، این مقاله با روش مطالعه تطبیقی - کتابخانه‌ای نشان می‌دهد که نسخه نهایی دستورالعمل، با وجود اهداف اولیه بلندپروازانه، با چالش‌هایی چون دامنه محدود، حذف برخی حوزه‌های حساس نظیر بخش مالی، و ابهامات مقرراتی مواجه است. مقاله بر ضرورت بازنگری در جنبه‌های ساختاری و نظارتی دستورالعمل برای تضمین اثربخشی واقعی آن تأکید دارد.

کلید واژه‌ها: توسعه پایدار، حاکمیت پایداری، حاکمیت شرکتی، حقوق بشر در تجارت، معامله سبز اروپا.

۱. دانشیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اراک، اراک، ایران (نویسنده مسئول: h-kaviar@araku.ac.ir)

۲. دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اراک، اراک، ایران

مقدمه

دهه هفتاد میلادی نقطه عطف مهمی در توسعه «جنبش مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها»^۱ به شمار می‌رود. در آن دوره، با افزایش توجه به مسئولیت اجتماعی، اهمیت ارزیابی تأثیر فعالیت‌های شرکت‌ها بر حقوق بشر و محیط زیست در سراسر زنجیره تأمین به طور چشم‌گیری افزایش یافت (Huiru, 2024: 394). اصطلاح مسئولیت اجتماعی شرکت که به «فعالیت‌های داوطلبانه‌ای که توسط شرکت‌ها در زمینه‌های حفظ محیط زیست یا رعایت حقوق بشر انجام می‌شود» اشاره دارد، برای اولین بار در سال ۱۹۵۳ مطرح شد (See, Minciullo, 2019: 2). اما تا دهه ۱۹۷۰ به طور گسترده استفاده نشد (See, Ahmadian & et.al, 2024: 46). در سال ۱۹۷۱، کمیته توسعه اقتصادی، یک سازمان غیرانتفاعی تأثیرگذار در زمینه سیاست‌گذاری، با حمایت از ایده «قرارداد اجتماعی» بین کسب‌وکارها و جامعه، این جنبش را آغاز کرد که بر اساس آن کسب‌وکارها موظف هستند واری تأمین کالا و خدمات، در ارتقای مسئولیت اجتماعی کوشش کنند. این جنبش در دهه بعد به طور فزاینده‌ای محبوب شد و تحت تأثیر سایر جنبش‌های اجتماعی معاصر (مانند جنبش محیط زیست) و قوانین جدید زیست‌محیطی (مانند قانون هوای پاک و قانون ایمنی و بهداشت شغلی) قرار گرفت. در همان زمان، دستورالعمل‌های مربوط به شرکت‌های چندملیتی توسط سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) در سال ۱۹۷۶ تصویب شد، بسیاری از سازمان‌های بین‌المللی دستورالعمل‌های غیرالزام‌آور را ایجاد کردند که در صورت رعایت آن‌ها، از افراد در برابر نقض حقوق بشر و سایر سوءاستفاده‌هایی که توسط شرکت‌ها انجام می‌شود، محافظت می‌کرد (Shulman, 2024: 481; Sjaafjell and Bruner, 2019: 4). بعد از تصویب اصول راهنمای سازمان ملل متحد در مورد تجارت و حقوق بشر^۲ در سال ۲۰۱۱ چارچوبی بین‌المللی برای شرکت‌ها فراهم شد تا بتوانند با توجه به حقوق بشر به فعالیت‌های تجاری خود ادامه دهند (Davis, 2013: 961). این اصول شرکت‌ها را تشویق می‌کند تا علاوه بر سودآوری، به تأثیرات اجتماعی و محیط زیستی فعالیت‌های خود نیز توجه کنند. همچنین، شرکت‌ها باید از نقض حقوق بشر در تمام فعالیت‌های خود جلوگیری کنند و به تأثیرات منفی فعالیت‌های خود بر حقوق بشر توجه کنند. همچنین به موجب این اصول افرادی که حقوقشان توسط شرکت‌ها نقض شده است، باید بتوانند به مراجع قضایی مراجعه کرده و خسارت دریافت کنند.

تجارت بین‌المللی به شرکت‌ها این امکان را می‌دهد که فعالیت‌های زیان‌رسان به محیط زیست و ناقض حقوق بشر را در نقاط مختلف جهان مستقر کنند. در پاسخ به این معضل، دولت‌ها در سیاست‌های تجاری خود اقدام به تدوین و اجرای مقرراتی می‌کنند که حفاظت از محیط زیست و تضمین رعایت حقوق بشر را در اولویت قرار می‌دهند. اتحادیه اروپا در این زمینه پیشرو است (Marx, ۲۰۲۵: ۱). اتحادیه اروپا تعهدات خود را برای تقویت چارچوب نظارتی در زمینه رفتار پایدار تجاری در سال ۲۰۲۰ اعلام کرد.^۳ دو سال بعد، پیشنهاد تصویب دستورالعملی در رابطه با ارزیابی دقیق پایداری شرکتی مطرح شد.^۴ به‌عنوان بخشی از دستور کار کلی پایداری و معامله سبز اروپا، در سال ۲۰۲۴ دستورالعمل ارزیابی دقیق پایداری شرکتی (CSDDD or CS3D) یا «دستورالعمل»^۵ به‌عنوان ابزاری برای اتحادیه اروپا برای تبدیل شدن به یک پیشرو در زمینه رفتار تجاری پایدار تصویب شد. تصویب این دستورالعمل با چالش‌های سیاسی زیادی همراه بود (Kluiver, 2023: 207). پس از سه ماه بحث سیاسی فشرده، سرانجام در ۲۴ آوریل ۲۰۲۴، پارلمان اروپا متن مورد توافق را تصویب کرد که بعداً در ۲۴ مه ۲۰۲۴ توسط ۲۷ کشور عضو اتحادیه رسماً تأیید شد. با اجرایی شدن سند در

1. Corporate Social Responsibility (CSR)

2. The United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGPs)

3. Joint declaration of the European Parliament, the Council of the European Union and the European Commission on EU Legislative Priorities for 2022, OJ C 514I, 21 Dec. 2021, p 1.

4. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937, 23 February 2022 (Commission Proposal).

5. European Green Deal

6. Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 Jun. 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859, <http://data.europa.eu/eli/dir/2024/1760/oj>

۷. این مشکلات با عدم حمایت سیاسی آلمان از دستورالعمل در فوریه ۲۰۲۴ آغاز شد. پس از آلمان، فرانسه و ایتالیا نیز از حمایت خودداری کردند. این جدل‌های سیاسی مستلزم اصلاحات بیشتری در متن دستورالعمل برای جلب حمایت آن‌ها بود (Buhmann and Feld, ۲۰۲۴: ۳۸۰).

تاریخ ۲۵ جولای ۲۰۲۴، کشورهای عضو موظفند این دستورالعمل را ظرف دو سال به قوانین ملی خود منتقل کنند. پس از آن، اجرای تدریجی این دستورالعمل از ۲۶ جولای ۲۰۲۷ برای شرکت‌های بسیار بزرگ آغاز می‌شود^۸ (ibid). فشارهای سیاسی و لابی‌گری باعث شد که برخی از مفاد مهم دستورالعمل حذف یا تغییر داده شوند و در نهایت، متن تصویب شده به میزان قابل توجهی از نسخه اولیه ضعیف‌تر شد (Radia & Akin, 2024: 877). این دستورالعمل حاوی یک مقدمه (با ۹۶ بند)، ۳۹ ماده و یک پیوست (با ۲ بخش) است. دستورالعمل از شرکت‌های بزرگ مستقر یا فعال در اتحادیه اروپا می‌خواهد که راستی‌آزمایی پایداری شرکتی در زمینه حقوق بشر و محیط زیست را بر اساس فهرستی از اسناد حقوق بین‌المللی مندرج در پیوست، به اجرا درآورند.^۹

این دستورالعمل، بر خلاف اسناد بین‌المللی پیشین، که صرفاً توصیه‌ای و فاقد الزام بودند (See, Ahmadian & et.al, 2024: 106)، یک «چارچوب الزام‌آور» را برای شرکت‌های مستقر در قلمرو اروپا برقرار می‌کند (Radia & Akin, 2024: 877). هدف دستورالعمل، الزام شرکت‌ها به شناسایی، پیش‌گیری، کاهش و پاسخ‌گویی به اثرات منفی فعالیت‌های خود بر حقوق بشر، محیط زیست و حکمرانی پایداری شرکتی است. (See, Buhmann and Feld, 2024: 377)

مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها دیگر یک انتخاب نیست، بلکه یک ضرورت است. شرکت‌ها موظف‌اند علاوه بر ایجاد ارزش اقتصادی (See, Toosi, ۲۰۱۴: ۳۰۲)، به بهبود شرایط اجتماعی و زیست‌محیطی نیز کمک کنند. مدل‌های کسب‌وکار باید به گونه‌ای طراحی شوند که منافع تمامی ذینفعان، از جمله کارگران، مشتریان، جامعه و محیط زیست، در آن‌ها لحاظ شود (Garzella, 2018; Mancini et al, 2016). ضرورت این تحقیق این است که این سند یک سند منطقه‌ای صرف نیست بلکه بر تجارت و سرمایه‌گذاری بسیاری از کشورها، و رای اتحادیه اروپا، نیز تأثیر می‌گذارد. از این رو بررسی این سند اهمیت فراوانی به‌ویژه برای تجارت بین‌الملل ایران نیز می‌تواند داشته باشد. در آینده‌ای بسیار نزدیک، فعالان اقتصادی ایرانی که خواهان تجارت با شرکت‌ها یا بازارهای اروپایی هستند، باید الزامات دستورالعمل را رعایت کنند؛ زیرا به موجب این سند شرکای اروپایی ملزم به پایش کل زنجیره تأمین (حتی از کشورهای خارج از اتحادیه) خواهند بود. حقوق بشر، منع کار کودک، شرایط عادلانه کار، رعایت استانداردهای زیست‌محیطی، ریسک‌سنجی همه باید در کسب‌وکارهای ایرانی مرتبط با زنجیره تأمین اروپا رعایت شوند. در غیر این صورت ممکن است قراردادهای لغو شوند یا دسترسی به بازار اروپا از دست برود. از همین رو بود که در ایران «آیین‌نامه مسئولیت اجتماعی شرکت‌های دولتی»^{۱۰} تصویب شده در هیئت وزیران مورخ ۱۴۰۴/۴/۱۱، نخستین چارچوب قانونی منسجم در سطح دستگاه‌های اجرایی کشور است که مسئولیت اجتماعی را به‌طور ویژه برای شرکت‌های دولتی تعریف و الزامات اجرایی آن را تبیین می‌کند.

این پژوهش با رویکردی کاملاً نوآورانه برای نخستین بار به موضوع موردنظر می‌پردازد و تا کنون هیچ مطالعه مشابهی در حقوق ایران در این زمینه انجام نشده است.

۱. قلمرو اجرایی دستورالعمل

۱-۱. شرکت‌های مشمول

این دستورالعمل در مورد چهار دسته از شرکت‌ها حاکم است:

دسته اول. شامل شرکت‌های مستقر در اتحادیه اروپا است که به طور میانگین بیش از ۱۰۰۰ کارمند دارند و گردش مالی خالص جهانی آن‌ها بیش از ۴۵۰ میلیون یورو می‌باشد.^{۱۱}

دسته دوم. شامل شرکت‌های مستقر در اتحادیه اروپا می‌شود که به تنهایی به این حدنصاب نمی‌رسند، اما به‌عنوان شرکت‌های مادر نهایی گروه‌های شرکتی که در سطح تجمیعی این حدنصاب را برآورده می‌کنند، محسوب می‌شوند.^{۱۲} به منظور جلوگیری از گریز از قانون، این حدنصاب‌ها در سطح گروه محاسبه می‌شوند. یعنی اگر یک شرکت بخشی از یک گروه بزرگ‌تر باشد، کل تعداد کارمندان

8. Art 37(1)

9. Art 3(b)-(c) and Part I-II of the Annex I

۱۰. برای مطالعه به تارنمای زیر مراجعه کنید: <https://dotic.ir/news/18851>

11. Art 2(1) (a)

12. Art 2(1) (b)

و گردش مالی کل گروه در نظر گرفته می‌شود، نه فقط شرکت زیرمجموعه.

دسته سوم. شامل نهادهای خاصی است که وارد قراردادهای فرانچایز یا مجوزدهی در اتحادیه اروپا شده‌اند.^{۱۳}

دسته چهارم. شامل شرکت‌های مستقر در کشورهای ثالث می‌شود که گردش مالی و الزامات یکی از سه دسته فوق را در اتحادیه اروپا برآورده می‌کنند.^{۱۴}

این طبقه‌بندی نشان از یک رویکرد فراگیر دارد که همه شرکت‌های بالقوه اثرگذار منفی بر حقوق بشر و محیط زیست در قاره سبز را در بر می‌گیرد. همچنین با لحاظ نمودن شرکت‌های کشورهای ثالث که از جهت معیارها هم‌تراز با شرکت‌های اتحادیه اروپا هستند، بُعد فراملی این دستورالعمل به‌روشنی نمایان می‌شود. بارزترین نقد وارد بر این طبقه‌بندی آن است که دامنه شمول دستورالعمل بسیار محدود است و تنها شرکت‌های بزرگ را در بر می‌گیرد (McCullagh, 2024, 607). برخی منتقدین معتقدند «تغییرات لحظه آخری ناشی از مانورهای سیاسی توسط چندین کشور عضو و لابی‌های تجاری، توافق سیاسی‌ای را که از قبل هم به‌طور کامل با استانداردها و انتظارات بین‌المللی مطابقت نداشت، بیشتر تضعیف کرد. به نحوی که دستورالعمل اکنون تنها بر حدود ۰.۵٪ از شرکت‌ها و فعالیت‌های تجاری اتحادیه اروپا که معمولاً خطراتی را برای محیط زیست و حقوق بشر به همراه دارند، اعمال خواهد شد»^{۱۵} (Garcia, 2024). این پرسش همچنان مطرح است که چارچوب حقوقی حاکم بر شرکت‌های کوچک‌تر فعال در صنایع مضر برای محیط زیست و حقوق بشر چگونه تدوین شده و این شرکت‌ها تا چه اندازه مسئولیت و پاسخ‌گویی در قبال پیامدهای فعالیت‌های خود خواهند داشت؟ بر اساس آمار اتحادیه اروپا در سال ۲۰۲۳ شرکت‌های کوچک و متوسط (SMEs)^{۱۶} حدود ۹۹/۸٪ از کل شرکت‌های فعال در اتحادیه اروپا را تشکیل می‌دهند،^{۱۷} اما مشمول الزامات ارزیابی دقیق مندرج در دستورالعمل نیستند. کمیسیون اروپا دلایل این استثنا را بار مالی و اداری سنگین، عدم دسترسی به منابع و تخصص و احتمال کمتر تأثیرگذاری منفی این شرکت‌ها بر محیط زیست و حقوق بشر می‌داند. در نقد این رویکرد، لازم است تأکید شود که هر شرکتی، فارغ از اندازه‌اش، می‌تواند بر حقوق بشر و محیط زیست تأثیر بگذارد؛ حتی شرکت‌های کوچک نیز ممکن است اثرات منفی بیشتری بر حقوق بشر و محیط زیست داشته باشند. به دلیل سهم بالای شرکت‌های کوچک و متوسط در اقتصاد اروپا، استثناء قائل‌شدن برای آن‌ها می‌تواند محدودیت جدی در اجرای مؤثر دستورالعمل ایجاد کند. با این حال، این شرکت‌ها به دلیل ارتباطات خود با شرکت‌های بزرگ‌تر که مشمول دستورالعمل هستند، به طور غیرمستقیم تحت تأثیر الزامات این دستورالعمل قرار خواهند گرفت (McCullagh, 2024: 608).

علاوه بر این مؤسسات مالی تحت نظارت، فقط برای بخش بالادستی زنجیره فعالیت‌های خود ملزم به رعایت تعهدات ارزیابی دقیق خواهند بود. این بدان معناست که فعالیت‌های شرکت در ارتباط با مشتری، مانند وام‌دهی، نیازی به در نظر گرفتن الزامات و تعهدات ارزیابی دقیق ندارند. با توجه به ریسک بالایی که بخش مالی در حوزه حقوق بشر ایجاد می‌کند، این کاستی در دستورالعمل به چشم می‌خورد. ابزارهای مالی، از جمله اعتبارات (وام‌ها) و سرمایه‌گذاری‌ها، می‌توانند در مواردی به‌عنوان ابزاری برای نقض حقوق بشر مورد استفاده قرار گیرند. اگرچه چارچوب‌های قانونی موجود، مؤسسات مالی را ملزم به توجه به مسائل حقوق بشری و زیست‌محیطی می‌کنند، اما بسیاری از متخصصان و فعالان حوزه کسب‌وکار در اتحادیه اروپا بر این باورند که بخش مالی نیز باید مشمول دستورالعمل باشد. دلیل این مطالبه آن است که این دستورالعمل بر اجرای یک فرایند ارزیابی دقیق پیش‌گیرانه تأکید دارد

13. Art 2(1) (c)

14. Art 2(2) (a-c)

۱۵. بر اساس داده‌های اولیه‌ای که توسط مرکز تحقیقات شرکت‌های چندملیتی (SOMO) (Centre for Research on Multinational Corporations) ارائه شده، اکنون ۵۴۲۱ شرکت تحت قلمرو فعلی این دستورالعمل قرار می‌گیرند. این نشان‌دهنده کاهش ۶۷ درصدی نسبت به ۱۶۳۸۹ شرکتی است که تحت توافق اولیه بین پارلمان اروپا و شورای اروپا در دسامبر ۲۰۲۳ قرار داشتند. در واقع، قلمرو این دستورالعمل در مقایسه با پیشنهاد اولیه کمیسیون اروپا، که تصریح می‌کرد این دستورالعمل در صورتی اعمال می‌شود که یک شرکت به طور متوسط بیش از ۵۰۰ کارمند و گردش مالی خالص بیش از ۱۵۰ میلیون یورو داشته باشد، به طور قابل توجهی محدودتر شده است. علاوه بر این، پیشنهاد قبلی کمیسیون برای تعیین حدنصاب‌های پایین‌تر برای بخش‌های پرخطر، مانند شرکت‌های فعال در تولید منسوجات، جنگلداری و کشاورزی، حذف شده است (Bakhtina, 2024: 80).

16. small and medium sized enterprises

17. Annual Report on European SMEs 2023/2024, SME Performance Review, 2

که هدف آن جلوگیری یا کاهش تأثیرات منفی بر حقوق بشر و محیط زیست است. در همین راستا، «ائتلاف اروپایی برای عدالت شرکتی»^{۱۸}، تغییرات ایجادشده در دامنه شمول این دستورالعمل را ناامیدکننده ارزیابی کرده و خواستار پاسخ‌گویی همه شرکت‌ها، بدون استثناء، در قبال تخلفات مرتبط با حقوق بشر و محیط زیست شده است (Garcia, ۲۰۲۴).

ماده ۳۷ دستورالعمل یک جدول زمانی پلکانی را تعیین می‌کند: سه سال پس از لازم‌الاجرا شدن سند^{۱۹}، شرکت‌های دارای بیش از ۵۰۰۰ کارمند با گردش مالی بیش از ۱۵۰۰ میلیون یورو ملزم به رعایت مفاد دستورالعمل خواهند بود. چهار سال پس از لازم‌الاجرا شدن، شرکت‌های دارای بیش از ۳۰۰۰ کارمند و گردش مالی بیش از ۹۰۰ میلیون یورو ملزم به رعایت دستورالعمل خواهند بود، و در نهایت، شرکت‌های دارای بیش از ۱۰۰۰ کارمند و گردش مالی بیش از ۴۵۰ میلیون یورو، پنج سال پس از لازم‌الاجرا شدن دستورالعمل، تحت پوشش این دستورالعمل قرار خواهند گرفت (Bakhtina, ۲۰۲۴: ۸۱). این رویکرد پلکانی به شرکت‌ها فرصت می‌دهد تا به تدریج با الزامات جدید دستورالعمل سازگار شوند و فرایندهای لازم را برای رعایت استانداردهای تعیین‌شده در دستورالعمل پیاده‌سازی کنند.^{۲۰}

۲.۱. قلمرو موضوعی

این دستورالعمل شرکت‌های فعال در بازار داخلی را موظف می‌سازد تا با شناسایی، اولویت‌بندی (در صورت لزوم)، پیش‌گیری، کاهش، توقف، به حداقل رساندن و جبران تأثیرات منفی بالقوه و بالفعل بر «حقوق بشر، محیط زیست و تغییرات اقلیمی»، نقش فعالی در تحقق توسعه پایدار ایفا کرده و به گذار به یک اقتصاد پایدار در جوامع کمک کنند. این مسئولیت شامل عملیات خود شرکت، شرکت‌های تابعه و شرکای تجاری در زنجیره‌های فعالیتشان می‌شود. همچنین، «دسترسی به عدالت» و جبران خسارت قربانیان در این دستورالعمل به طرق مختلف تضمین شده است. این دستورالعمل نافی مسئولیت کشورهای عضو در رعایت و حمایت از حقوق بشر و محیط زیست طبق حقوق بین‌الملل نیست. شرکت‌هایی که مشمول دستورالعمل هستند، مکلفند به‌طور دقیق بررسی کنند که فعالیت‌هایشان چه تأثیری بر حقوق بشر، محیط زیست و تغییرات اقلیمی می‌گذارد.

۱.۲.۱. حقوق بشر

در این دستورالعمل «نقض حقوق بشر»^{۲۱} به هر تأثیر یا نتیجه‌ای اطلاق می‌شود که بر اثر پایداری شدن حقوق بنیادین افراد ناشی از فعالیت‌های تجاری یک شرکت رخ دهد (بخش ۱ پیوست اول دستورالعمل). به موجب بخش ۲ پیوست اول دستورالعمل، شرکت‌ها نه تنها باید به حقوق بشری که مستقیماً در این دستورالعمل ذکر شده است توجه کنند، بلکه باید به تمام حقوق و آزادی‌های اساسی که در اسناد بین‌المللی مهم مانند اعلامیه جهانی حقوق بشر آمده است نیز احترام بگذارند. برخی از این اسناد عبارتند از: میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، کنوانسیون حقوق کودک، کنوانسیون‌های اصلی سازمان بین‌المللی کار از قبیل: کنوانسیون آزادی انجمن‌ها و حمایت از حق تشکیل‌ها مصوب ۱۹۴۸، کنوانسیون حق تشکل و مذاکره جمعی مصوب ۱۹۴۹، کنوانسیون کار اجباری مصوب ۱۹۳۰ و پروتکل الحاقی آن مصوب ۲۰۱۴، کنوانسیون الغای کار اجباری مصوب ۱۹۵۷، کنوانسیون حداقل سن اشتغال مصوب ۱۹۷۳، کنوانسیون بدترین اشکال کار کودکان مصوب ۱۹۹۹ و کنوانسیون تساوی حقوق در زمینه دستمزد مصوب ۱۹۵۱.

۱۸. ائتلاف اروپایی برای عدالت شرکتی (European Coalition for Corporate Justice - ECCJ) شبکه‌ای از سازمان‌های جامعه مدنی، اتحادیه‌های کارگری و گروه‌های حقوق بشری در سراسر اروپا است که برای ارتقای مسئولیت‌پذیری شرکت‌ها، اجرای قوانین الزام‌آور در زمینه حقوق بشر و محیط زیست، و افزایش شفافیت در فعالیت‌های شرکتی فعالیت می‌کند. این ائتلاف نقش مهمی در روند تدوین و اصلاح دستورالعمل CSDDD ایفا کرده و از گسترش دامنه شمول این دستورالعمل به تمام بخش‌های اقتصادی، از جمله بخش مالی، حمایت کرده است. این ائتلاف معتقد است که تمام شرکت‌ها، صرف‌نظر از اندازه یا حوزه فعالیتشان، باید در قبال پیامدهای منفی بر حقوق بشر و محیط زیست پاسخ‌گو باشند.

۱۹. طبق ماده ۳۸ «این دستورالعمل در بیستمین روز پس از انتشار آن در روزنامه رسمی اتحادیه اروپا لازم‌الاجرا خواهد شد». این تاریخ ۲۵ جولای ۲۰۲۴ است.

۲۰. <https://www.erm.com/insights/corporate-sustainability-due-diligence-directive-csddd/>

۲۱. adverse human rights impact

دستورالعمل، نقض حقوق بشر را در دو سطح تعریف می‌کند:^{۲۲}

۱. نقض حقوق بشری که به‌طور صریح در ضمیمه دستورالعمل ذکر شده و در اسناد بین‌المللی تأیید شده است. این دسته شامل مواردی است که به‌طور رسمی در معاهدات حقوق بشری شناسایی شده‌اند و شرکت‌ها موظف به رعایت آن‌ها هستند.
۲. نقض سایر حقوق بشری که مستقیماً در ضمیمه دستورالعمل ذکر نشده‌اند، اما در اسناد بین‌المللی حقوق بشر به رسمیت شناخته شده‌اند، به شرط آنکه سه معیار زیر را داشته باشند:
 - الف. حق مورد نظر قابلیت سوءاستفاده یا تعدی توسط شرکت یا یک بنگاه اقتصادی را داشته باشد؛
 - ب. نقض آن حق مستقیماً منافع قانونی مندرج در اسناد بین‌المللی حقوق بشر را مخدوش کند؛
 - ج. شرکت‌ها بتوانند با توجه به ماهیت فعالیت‌ها، زنجیره تأمین و محیط عملیاتی خود، به‌طور معقول پیش‌بینی کنند که عملکردشان ممکن است حقوق بشر را به خطر اندازد.

این رویکرد، انعطاف‌پذیری و گستردگی مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها را افزایش می‌دهد؛ زیرا تنها به فهرست حقوق تصریح‌شده اکتفا نکرده و امکان شمول حقوق بشری که در شرایط خاص ممکن است نقض شوند را نیز فراهم می‌آورد. با این حال، قابلیت پیش‌بینی می‌تواند یک چالش عملی برای شرکت‌ها ایجاد کند؛ زیرا ارزیابی تأثیرات حقوق بشری در زنجیره تأمین پیچیده است و نیاز به ابزارهای دقیق ارزیابی ریسک و مدیریت تأثیرات دارد.

علاوه بر این، دستورالعمل از شرکت‌ها انتظار دارد که فعالانه و پیش‌گیرانه عمل کنند، نه اینکه صرفاً در مواجهه با تخلفات، واکنش نشان دهند. این امر نشان‌دهنده تغییر از نظارت منفعلانه به مسئولیت‌پذیری فعال در قبال حقوق بشر است که می‌تواند تأثیر مهمی بر شیوه‌های کسب‌وکار در سطح بین‌المللی داشته باشد.

۲.۲.۱. محیط زیست

هرگونه آسیبی که به محیط زیست وارد شود و ناشی از زیرپا گذاشتن قوانین و تعهدات مشخص‌شده در بندهای ۱۵ و ۱۶ بخش اول و همچنین بخش دوم پیوست دستورالعمل باشد، به‌عنوان «تأثیر منفی زیست‌محیطی»^{۲۳} شناخته می‌شود. البته باید قوانین ملی مرتبط با این تعهدات بین‌المللی را نیز در نظر گرفت.^{۲۴}

به موجب بند ۱۵ بخش اول ضمیمه دستورالعمل «ایجاد هرگونه تخریب قابل اندازه‌گیری زیست محیطی، مانند تخریب خاک، آلودگی آب و هوا، انتشار آلاینده‌های مضر، مصرف بیش از حد آب، کاهش منابع آب شیرین، تخریب زمین و جنگل‌زدایی، که به یکی از چهار نتیجه زیر منجر شوند، ممنوع است:

- (الف) به طور قابل توجهی به منابع طبیعی حفظ و تولید غذا آسیب برساند؛
- (ب) دسترسی فرد به آب آشامیدنی سالم و پاک را محدود کند؛
- (ج) دسترسی فرد به امکانات بهداشتی را دشوار کند یا آن‌ها را تخریب سازد؛
- (د) به سلامت، ایمنی و استفاده معمول از زمین آسیب برساند».

در دستورالعمل حق اشخاص بر مالکیت زمین، منابع طبیعی و استفاده از آن‌ها برای تأمین معیشت خود به رسمیت شناخته شده است. این حق شامل ممنوعیت اخراج اجباری یا تصرف غیرقانونی زمین، جنگل‌ها و منابع آبی، به ویژه در مواردی است که این منابع برای تأمین معیشت افراد ضروری هستند. این حق با توجه به مواد ۱ و ۲۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و مواد ۱، ۲ و ۱۱ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تفسیر می‌شود (بند ۱۶ بخش اول ضمیمه دستورالعمل).

22. Art 3(c)

23. adverse environmental impact

24. Art 3(b)

در حالی که ضمیمه دستورالعمل به برخی از حقوق بنیادین بشر و اسناد بین‌المللی اشاره کرده است، اما عدم اشاره به «اعلامیه جهانی حقوق بشر» به عنوان یک سند بنیادین در حوزه حقوق بشر، نقض جدی دستورالعمل محسوب می‌شود و با اصول راهنمای سازمان ملل متحد در زمینه کسب‌وکار و حقوق بشر مغایرت دارد. تعریف برخی حقوق اساسی مثل حق غذا و سلامت به گونه‌ای تغییر کرده که بیشتر به نفع شرکت‌ها است تا اینکه منعکس‌کننده استانداردهای جهانی حقوق بشر باشد. در مقایسه با اصول راهنمای سازمان ملل، دستورالعمل جدید در زمینه تعهدات زیست‌محیطی شرکت‌ها دامنه وسیع‌تری را پوشش می‌دهد. با این حال، انتخاب برخی تعهدات خاص و حذف برخی دیگر چندان روشن نیست و این سوال را مطرح می‌کند که چرا برخی تعهدات در این دستورالعمل گنجانده شده‌اند و برخی دیگر خیر؟ علاوه بر این، استفاده از اصطلاحاتی مانند «سوءاستفاده»^{۲۵} یا «نقض»^{۲۶} که معمولاً در ارتباط با دولت‌ها و حقوق بین‌الملل به کار می‌روند، ممکن است باعث شود که شرکت‌ها تصور کنند مسئولیت کمتری در قبال محیط زیست دارند (Bueno et al, 2024: 2-3).

۳.۲.۱. تغییرات اقلیمی

استقرار یک چارچوب شفافیت، از برجسته‌ترین و نوآورانه‌ترین ویژگی‌های معماری نوین حاکمیت اقلیمی منطبق بر توافق‌نامه پاریس (۲۰۱۵)^{۲۷} است. این چارچوب، کشورها را ملزم می‌کند تا به‌طور منظم و دوره‌ای گزارش‌هایی از پیشرفت‌های خود در راستای تحقق تعهدات ملی‌شان در مقابله با تغییرات آب و هوایی ارائه دهند. بسیاری از کشورها برای عملی‌کردن تعهدات خود به سیاست‌های عمومی متکی هستند. با توجه به تلاش کشورها پس از توافق‌نامه پاریس برای دستیابی به شفافیت بیشتر، تجربه اتحادیه اروپا نشان می‌دهد که چالش‌های سیاسی و فنی بسیاری در مسیر نظارت بر اجرای تعهدات اقلیمی وجود دارد که می‌تواند اجرای توافق‌نامه پاریس را در درازمدت با مشکل مواجه کند. (Schoenefeld et al, 2016: 118)

دستورالعمل ۲۰۲۴، شرکت‌های اروپایی را ملزم می‌کند تا برنامه‌هایی برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و حرکت به سمت یک اقتصاد پایدار تدوین کنند. هدف اصلی این برنامه‌ها، کاهش گرمایش زمین به ۱/۵ درجه سانتی‌گراد مطابق با توافق‌نامه پاریس است.^{۲۸} بند ۱ ماده ۲۲ دستورالعمل شرکت‌های مشمول را ملزم می‌کند که برنامه‌های انتقال به اقتصاد کم‌کربن^{۲۹} را تدوین و اجرا کنند. این برنامه‌ها باید تضمین کنند که فعالیت‌های تجاری شرکت‌ها با اهداف توافق‌نامه پاریس و مقررات اتحادیه اروپا در زمینه کاهش تغییرات آب و هوایی همسو هستند. به عبارت دیگر، شرکت‌ها موظفند نشان دهند که چگونه مدل کسب‌وکار و استراتژی‌های خود را برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و حرکت به سمت یک اقتصاد پایدار تغییر خواهند داد. این الزام شامل کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی (زغال‌سنگ، نفت و گاز) و دستیابی به اهداف تعیین‌شده برای خنثی‌سازی کربن در میان‌مدت و تا سال ۲۰۵۰ است. اگرچه توجه به تغییرات اقلیمی در دستورالعمل، امری مثبت است، اما محدود کردن نقش مقامات ملی صرفاً به تصویب و طراحی برنامه‌ها و عدم نظارت بر اجرای مؤثر آن برنامه، نگرانی‌هایی را در خصوص کارایی این دستورالعمل در مقابله با تغییرات آب و هوایی ایجاد می‌کند. این امر می‌تواند به تداوم فعالیت‌های مخرب محیط زیست مانند گسترش استفاده از سوخت‌های فسیلی دامن بزند (Bueno et al, 2024: 3).

نظر مشورتی ۲۰۲۵ دیوان بین‌المللی دادگستری در خصوص تعهدات دولت‌ها در زمینه تغییرات اقلیمی^{۳۰} یک چارچوب یکپارچه و جامع از منابع و اصول حقوق بین‌الملل (قراردادی و عرفی)، حقوق بشر و مسئولیت دولت‌ها در مواجهه با تغییرات اقلیمی ترسیم می‌کند و دیوار بلاتکلیفی حقوقی را در حوزه حاکمیت اقلیمی تا حد زیادی فرو می‌ریزد.

25. abuse

26. breach

27. UN Framework Convention on Climate Change adopted on 12 December 2015 (the 'Paris Agreement')

28. Art 1 and 22

29. low-carbon economy (LCE)

30. See, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/187/187-20250723-adv-01-00-en.pdf>

۳.۱. قلمروی دستورالعمل در زنجیره ارزش

دستورالعمل بر این اصل تاکید دارد که شرکت‌ها متعهد هستند در تمام مراحل تولید و عرضه محصول، تحقیق و توسعه^{۳۱} و دفع محصول (شامل مدیریت پسماند)، به همراه فعالیت‌های شرکای تجاری‌شان^{۳۲}، به محیط زیست و حقوق بشر احترام بگذارند. به همین دلیل، این دستورالعمل کل زنجیره ارزش^{۳۳} یک محصول را در نظر می‌گیرد. به عبارت دیگر، این دستورالعمل شرکت‌ها را ملزم می‌کند تا در تمامی مراحل زنجیره ارزش از تولید تا دفع نهایی محصول، مسئولیت اجتماعی خود را مد نظر قرار داده و برای کاهش پیامدهای منفی فعالیت‌هایشان بر محیط زیست و حقوق بشر، اقدامات لازم را به کار گیرند.^{۳۴} دستورالعمل، دامنه ارزیابی دقیق پایداری شرکت‌ها را گسترش می‌دهد. به عبارت دیگر، شرکت‌ها نه تنها باید تأثیرات منفی احتمالی فعالیت‌های خود و شرکت‌های زیرمجموعه‌شان را بررسی کنند، بلکه باید تأثیرات منفی احتمالی شرکای تجاری خود در کل «زنجیره تأمین» را نیز در نظر بگیرند (Bueno et al, 2024: 3). این سند بیان می‌کند که شرکت‌ها باید «از ابتدا تا انتهای زنجیره تأمین» خود را از نظر رعایت حقوق بشر و مسائل زیست‌محیطی مورد بررسی و ارزیابی قرار دهند و پاسخ‌گو باشند. این ارزیابی شامل فعالیت شرکای تجاری بالادستی مرتبط با محصولات و خدمات شرکت، و همچنین فعالیت شرکای تجاری پایین‌دستی است، اما تنها به توزیع، حمل‌ونقل و ذخیره‌سازی محصولاتی که برای شرکت یا به نمایندگی از آن انجام می‌شود، محدود می‌گردد (ibid). تدوین‌کنندگان دستورالعمل قصد نداشتند دامنه ارزیابی دقیق را تا مصرف‌کننده نهایی گسترش دهند. به جای آن، بر فعالیت‌های شرکای تجاری که به‌طور مستقیم با شرکت در ارتباطند و تحت کنترل آن هستند، تمرکز کرده است. به عنوان مثال، اگر یک شرکت تولیدکننده لباس، محصولات خود را از طریق فروشگاه‌های متعدد به فروش برساند، ارزیابی دقیق آن‌ها محدود به شرکت‌های حمل‌ونقل و توزیع‌کننده‌ای است که مستقیماً با آن‌ها قرارداد دارند، نه همه فروشگاه‌های خرده‌فروشی. این رویکرد دستورالعمل در مقایسه با اصول راهنمای سازمان ملل متحد در مورد تجارت و حقوق بشر و دستورالعمل‌های مربوط به شرکت‌های چند ملیتی سازمان همکاری و توسعه اقتصادی نشان می‌دهد که دستورالعمل اروپایی در برخی جنبه‌ها با استانداردهای بین‌المللی فاصله دارد. در حالی که اسناد بین‌المللی اخیر بر پوشش کامل زنجیره ارزش تأکید دارند، دستورالعمل اروپایی دامنه شمول خود را محدودتر تعریف کرده است (See, Hogan and Reyes, 2023: 1).

۴.۱. دامنه مسئولیت بانک‌ها و مؤسسات مالی در دستورالعمل اروپایی

محدودیت مندرج در دستورالعمل اروپایی، دامنه مسئولیت بانک‌ها را در قبال تأثیرات منفی احتمالی که ممکن است از طریق اعطای تسهیلات مالی آن‌ها ایجاد شود، محدود می‌کند.^{۳۵} به عنوان مثال، اگر بانکی به شرکتی وام بدهد که فعالیت‌های آن منجر به آسیب‌های زیست‌محیطی یا نقض حقوق بشر شود، طبق دستورالعمل اروپایی، بانک ملزم به بررسی دقیق فعالیت‌های آن شرکت و تأثیرات آن نخواهد بود. عدم شمول شرکای تجاری پایین‌دستی مؤسسات مالی در قلمرو دستورالعمل، نقص بزرگی در این سند است و می‌تواند اثر بخشی آن در پیش‌گیری و کاهش تأثیرات منفی در بخش مالی بکاهد. حذف کامل شرکای تجاری پایین‌دستی از دامنه ارزیابی دقیق مؤسسات مالی، رویکرد مناسبی نیست و می‌تواند پیامدهای منفی زیادی داشته باشد. این محدودیت به بانک‌ها اجازه می‌دهد که از ارزیابی دقیق تأثیرات منفی زیست‌محیطی و حقوق بشری ناشی از فعالیت‌های شرکای تجاری پایین‌دستی خود چشم‌پوشی کنند. این موضوع ممکن است در کوتاه‌مدت به منافع بانک‌ها کمک کند، اما در بلندمدت می‌تواند تأثیرات منفی زیادی بر اعتبار و مسئولیت اجتماعی مؤسسات مالی داشته باشد.

31. Research and Development (R&D)

۳۲. شرکای تجاری شامل همه شرکت‌ها و افرادی می‌شوند که با شرکت اصلی در این زنجیره همکاری دارند، از جمله تأمین‌کنندگان مواد اولیه، کارخانه‌های تولیدی، شرکت‌های حمل‌ونقل، توزیع‌کنندگان و غیره.

33. value chain

34. Art 3(g)

۳۵. پاراگراف ۲۶ مقدمه دستورالعمل مقرر می‌دارد: «اصطلاح "زنجیره فعالیت‌ها" نباید شامل فعالیت‌های شرکای تجاری پایین‌دستی یک شرکت مرتبط با خدمات آن شرکت باشد. برای مؤسسات مالی تحت نظارت، اصطلاح "زنجیره فعالیت‌ها" نباید شامل شرکای تجاری پایین‌دستی باشد که خدمات و محصولات آن‌ها را دریافت می‌کنند. بنابراین، در مورد مؤسسات مالی تحت نظارت، فقط بخش بالادستی زنجیره فعالیت‌های آن‌ها و نه بخش پایین‌دستی آن باید توسط این دستورالعمل پوشش داده شود».

۲. تعهدات شرکت‌ها

فرایند ارزیابی دقیق که در دستورالعمل بیان شده است، با استانداردهای بین‌المللی شناخته‌شده مانند اصول راهنمای سازمان ملل متحد در خصوص کسب‌وکار و حقوق بشر و دستورالعمل‌های سازمان همکاری و توسعه اقتصادی برای شرکت‌های چندملیتی همسو است (Bueno et al, 2024: 3; Buhmann and Feld, 2024: 381). این الزامات عبارتند از:

۱.۲. رویکرد مبتنی بر «اقدامات مناسب» در برابر فهرست بسته اقدامات

تبدیل «حقوق نرم» به «حقوق سخت» فرایندی پیچیده و چالش‌برانگیز است که نیازمند دقت، ظرافت و توجه به جوانب مختلف موضوع می‌باشد. مقنن باید به‌گونه‌ای عمل کند که میان الزامات قانونی و قابلیت اجرایی آن‌ها تعادل برقرار شود و تکالیف قانونی را به‌طور شفاف، دقیق و قابل اجرا بیان کند. اگر مقنن فهرستی بسته و مشخص از اقداماتی که شرکت‌ها باید در راستای ارزیابی دقیق انجام دهند، ارائه کند، این امر ممکن است به جای تشویق به یک رویکرد فعال و مبتنی بر ارزیابی ریسک، به نوعی «انطباق چک‌باکسی»^{۳۶} منجر گردد (Bueno et al, 2024: 4). برای رفع این ایراد، دستورالعمل از شرکت‌ها می‌خواهد که «اقدامات مناسب»^{۳۷} را انجام دهند. این اقدام به شرکت‌ها انعطاف عمل می‌دهد تا با توجه به شرایط خاص خود، اقداماتی را انتخاب کنند که بهترین نتیجه را در پی داشته باشد. این رویکرد دستورالعمل نسبت به فهرست بسته اقدامات، مزایای بیشتری دارد؛ زیرا به شرکت‌ها انعطاف‌پذیری برای انتخاب اقدامات متناسب با شرایط خاص خود می‌دهد، بر نتایج و اثربخشی اقدامات تمرکز می‌کند و از انطباق صوری با حداقل الزامات قانونی جلوگیری می‌نماید.

با اینحال، اتخاذ این رویکرد نیز چالش‌هایی دارد: عبارت «اقدامات مناسب» می‌تواند مبهم باشد و تفاسیر مختلفی از آن وجود داشته باشد. این موضوع می‌تواند باعث سردرگمی شرکت‌ها و عدم امکان نظارت مؤثر توسط ذینفعان شود. همچنین ارزیابی اینکه آیا اقدامات شرکت واقعاً «مناسب» هستند، می‌تواند دشوار باشد. این موضوع می‌تواند منجر به اختلاف نظر بین شرکت‌ها و ذینفعان شود.

۲.۲. شناسایی، تحلیل و اولویت‌بندی عوامل خطر

در دستورالعمل، «عوامل خطر» به مجموعه‌ای از شرایط، موقعیت‌ها، و وقایع کمی و کیفی اطلاق می‌شود که با شدت و احتمال وقوع یک تأثیر منفی بر شرکت مرتبط هستند. این عوامل می‌توانند در سطوح مختلفی از جمله سطح شرکت (مانند ساختار سازمانی، فرهنگ، و منابع انسانی)، عملیات تجاری (مانند فرایندها، فناوری، و زنجیره تأمین)، جغرافیایی و زمینه‌ای (مانند تغییرات آب و هوا، قوانین و مقررات، و شرایط اقتصادی)، محصول و خدمات (مانند کیفیت، نوآوری، و تقاضای بازار)، وجود داشته باشند.^{۳۸} ارزیابی و مدیریت ریسک مستلزم شناسایی، تحلیل و پایش مداوم عوامل خطر و پایش آن‌ها در طول زمان است. تمرکز بر «شدت» و «احتمال» وقوع تأثیرات منفی نشان می‌دهد که ارزیابی ریسک باید به‌گونه‌ای انجام شود که نه تنها احتمال وقوع یک اثر منفی بلکه شدت آن نیز در نظر گرفته شود. این امر امکان اولویت‌بندی دقیق‌تر ریسک‌ها و تخصیص منابع به شیوه‌ای متناسب با سطح تهدید را فراهم می‌کند. ویژگی برجسته این دستورالعمل تأکید بر اثربخشی واقعی اقدامات است؛ به‌جای آن‌که صرفاً به اجرای صوری فرایندها بسنده شود، ملاک، نتایج ملموس و تأثیر عملی آن‌هاست.

^{۳۶}. انطباق چک‌باکسی (Check-box Compliance) به وضعیتی اشاره دارد که شرکت‌ها صرفاً به انجام حداقل الزامات قانونی (که در لیست آمده) بسنده می‌کنند و توجهی به ماهیت و اثربخشی واقعی اقدامات خود ندارند. به عبارتی، آن‌ها فقط به «تیک زدن» موارد موجود در لیست اکتفا می‌کنند، بدون اینکه به طور جدی به شناسایی، ارزیابی و کاهش ریسک‌های واقعی بپردازند.

^{۳۷}. appropriate measures.

ماده ۳ (o) دستورالعمل در تعریف اقدامات مناسب مقرر می‌دارد: «اقدامات مناسب» به معنای اقداماتی است که با پرداختن مؤثر به تأثیرات منفی به شیوه‌ای متناسب با میزان شدت و احتمال تأثیر منفی، و به طور معقولانه در دسترس شرکت، با در نظر گرفتن شرایط مورد خاص، از جمله ماهیت و میزان تأثیر منفی و عوامل خطر مرتبط، قادر به دستیابی به اهداف بررسی دقیق باشند».

38. Art 3 (u)

۳.۲. فرار از تعهد با انتقال قرارداد

اگرچه اغلب شرکت‌ها برای انجام ارزیابی با شرکت‌های تخصصی قرارداد منعقد می‌کنند، این کار تنها نقش یک ابزار کمکی دارد و مسئولیت اصلی همچنان بر عهده شرکت است. دستورالعمل به‌صراحت می‌گوید که نمی‌توان با انعقاد یک قرارداد، کل مسئولیت ارزیابی را به دیگری واگذار کرد. برون‌سپاری کامل به یک شرکت ثالث، کافی و قابل قبول نیست. هرچند مرسوم است شرکت‌ها ارزیابی‌ها را قراردادی به دیگران بسپارند، اما دستورالعمل تأکید می‌کند که این اقدام به‌تنهایی کفایت نمی‌کند و باید اثربخشی واقعی اقدامات شرکت طرف قرارداد نیز بررسی و تضمین شود.

۴.۲. الزامات ارزیابی دقیق

بر اساس ماده ۵ دستورالعمل، شرکت‌ها ملزم هستند تا به‌صورت جامع و دقیق تأثیرات بالقوه و بالفعل فعالیت‌های تجاری خود را - اعم از مستقیم یا غیرمستقیم - بر حقوق بشر و محیط زیست ارزیابی کنند. این الزام نه‌تنها شامل شناسایی ریسک‌های موجود است، بلکه پیش‌بینی و مدیریت ریسک‌های احتمالی آینده را نیز در بر می‌گیرد. ماده ۵ این دستورالعمل به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین بخش‌های سند، چارچوب اصلی تعهدات شرکت‌ها را در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی و پایداری تعیین می‌کند (See, Ciacchi, 2024: 39). این ماده شرکت‌ها را ملزم می‌سازد تا فرایندهای ارزیابی جامعی را برای سنجش تأثیرات فعالیت‌های خود بر حقوق بشر و محیط زیست تدوین و اجرا کنند. در این راستا، شرکت‌ها موظف‌اند مجموعه‌ای از اقدامات مشخص را برای اطمینان از تطابق فعالیت‌هایشان با استانداردهای پایداری و الزامات حقوقی انجام دهند. این اقدامات عبارتند از:

- الف. **ادغام ارزیابی دقیق در سیستم مدیریت ریسک شرکت و الزام به ایجاد کد رفتاری:** در مرحله اول، شرکت‌ها باید بررسی‌های لازم را در سیاست‌ها و سیستم‌های مدیریت ریسک خود ادغام کنند. این امر مستلزم ایجاد یک کد رفتاری^{۳۹} است که نه‌تنها در شرکت‌های تابعه، بلکه در میان شرکای تجاری در زنجیره ارزش نیز اعمال شود.^{۴۰}
- ب. **شناسایی و ارزیابی ریسک‌ها:** در مرحله بعد شرکت‌ها باید به‌طور دقیق ریسک‌های مرتبط با حقوق بشر و محیط زیست را شناسایی و اولویت‌بندی کنند.^{۴۱}
- پ. **پیش‌گیری و کاهش ریسک‌ها:** در مرحله سوم، شرکت‌ها باید تدابیر پیش‌گیرانه‌ای برای کاهش ریسک‌های احتمالی که ممکن است در آینده رخ دهند، اتخاذ کنند؛ که می‌تواند شامل تغییر در سیاست‌های تأمین‌کنندگان، اصلاح فرایندهای تولید، یا اعمال استانداردهای سخت‌گیرانه‌تر باشد. در مواردی که آسیب‌های بالفعل به حقوق بشر یا محیط زیست شناسایی شده باشند، شرکت‌ها موظفند اقدامات اصلاحی انجام داده و از ادامه این تخلفات جلوگیری کنند.^{۴۲}
- ت. **اقدامات اصلاحی:** در صورت وقوع اثرات منفی، شرکت‌ها باید اقدامات اصلاحی لازم را برای جبران خسارات و جلوگیری از تکرار آن‌ها انجام دهند.^{۴۳}
- ث. **تعامل با ذینفعان:** شرکت‌ها باید تعامل معناداری با ذینفعان داشته باشند؛ فرایندی که با تأکید بر ذی‌نفعان آسیب‌دیده^{۴۴} و دارندگان حقوق^{۴۵} تعریف شده است. تعامل با ذی‌نفعان به این معناست که شرکت‌ها باید نظرات و دغدغه‌های گروه‌های تحت تأثیر فعالیت‌هایشان را بشنوند و در تصمیم‌گیری‌های خود لحاظ کنند.
- ج. **ایجاد و حفظ یک مکانیسم اطلاع‌رسانی و یک روش شکایت:** این الزام، شرکت‌ها را موظف می‌کند که کانال‌های رسمی و شفاف برای دریافت گزارش‌ها و شکایات در مورد تخلفات حقوق بشری و زیست‌محیطی ایجاد کنند.^{۴۷}

39. code of conduct

40. Arts 5(1)(a) and 7

41. Arts 5(1)(b), 8 and 9

42. Arts 5(1)(c), 10 and 11

43. Arts 5(1)(d) and 12

۴۴. شامل کارگران، جوامع محلی، گروه‌های محیط زیستی و سایر افرادی که ممکن است از فعالیت‌های شرکت متأثر شوند.

۴۵. افرادی که حقوق آن‌ها (مانند حقوق بشر، کار، و محیط زیست) در معرض خطر است.

46. Arts 5(1)(e) and 13

47. Arts 5(1)(f) and 14

چ. پایش اثربخشی اقدامات: پایش اثربخشی اقدامات، گام ضروری در اجرای مسئولیت اجتماعی شرکت‌هاست. این فرایند باید مداوم، شفاف و بر اساس داده‌های واقعی باشد تا شرکت‌ها بتوانند سیاست‌های خود را بهبود بخشند.^{۴۸}

ح. ارتباط عمومی: شفافیت و اطلاع‌رسانی عمومی در مورد ارزیابی پایداری، نه تنها یک الزام قانونی، بلکه یک فرصت برای بهبود اعتبار و مسئولیت‌پذیری شرکت‌هاست. شرکت‌ها باید این فرایند را به‌طور منظم، صادقانه و با داده‌های واقعی انجام دهند تا اعتماد عمومی را جلب کنند و ریسک‌های قانونی و اعتباری را کاهش دهند.^{۴۹}

ماهیت تعهدات شرکت‌ها عمدتاً «تعهد به وسیله» هستند، به این معنا که شرکت‌ها ملزم به اتخاذ اقدامات مناسب هستند، تعهد شرکت‌ها در انجام الزامات فوق تعهد به نتیجه نیست.^{۵۰} (Buhmann and Feld, 2024: 381). بدیهی است مهم‌ترین ایراد این رویکرد دستورالعمل این است که در صورت نقض استانداردهای حقوق بشری یا زیست‌محیطی، اثبات کوتاهی شرکت دشوارتر خواهد بود.

۵.۲. افشای اطلاعات

دستورالعمل به شرکت‌ها اجازه می‌دهد تا برای انجام ارزیابی پایداری، شرکت اطلاعات و منابع خود را با دیگر شرکت‌های مرتبط به اشتراک بگذارند.^{۵۱} دستورالعمل به شرکت‌ها اجازه می‌دهد تا برای ارزیابی پایداری، اطلاعاتی را از شرکت‌های تجاری دریافت کنند. با این حال، این حق با محدودیت‌هایی همراه است: شرکت‌ها نمی‌توانند اطلاعات محرمانه تجاری را مطالبه کنند، مگر در موارد بسیار ضروری و با رعایت قوانین مربوط به حفاظت از اسرار تجاری. شرکت‌های تجاری هرگز ملزم به افشای اطلاعات طبقه‌بندی شده یا سایر اطلاعاتی که افشای آن‌ها خطری برای امنیت یک کشور ایجاد می‌کند، نخواهند بود.^{۵۲}

۶.۲. مدت زمان نگهداری اسناد

شرکت‌ها ملزم هستند اسناد و مدارکی را که نشان‌دهنده ارزیابی دقیق آن‌ها از پایداری شرکت است، برای حداقل ۵ سال از زمان تولید یا دریافت این اسناد، نگهداری کنند.^{۵۳} این الزام به شرکت‌ها این امکان را می‌دهد که در صورت نیاز، مانند زمان بازرسی یا شکایت، ثابت کنند که ارزیابی‌های دقیقی در زمینه مسئولیت اجتماعی انجام داده‌اند و با استانداردهای مربوطه مطابقت داشته‌اند. بررسی اسناد گذشته می‌تواند به شرکت‌ها کمک کند تا عملکرد خود را در زمینه ارزیابی دقیق، پایش کنند و اقدامات خود را بهبود بخشند. چنانچه پس از اتمام مدت زمان ۵ ساله، شرکت درگیر یک پرونده قضائی شده باشد، مدت زمان نگهداری اسناد تا اتمام روند قضایی تمدید خواهد شد.^{۵۴}

۳. ضمانت اجرا و جبران خسارت

دستورالعمل نسبت به استانداردهای قبلی مقررات سخت‌گیرانه‌تری دارد و اولین چارچوب الزام‌آور اتحادیه اروپا در زمینه مسئولیت‌پذیری شرکت‌ها نسبت به زنجیره تأمین خود محسوب می‌شود. برای تضمین این اقدام، دو سازوکار اجرایی مکمل در نظر گرفته شده است:

۱.۳. نهادهای ناظر ملی

کشورهای عضو اتحادیه اروپا موظف‌اند یک نهاد نظارتی^{۵۵} ملی برای ارزیابی و تأیید تطابق شرکت‌ها با الزامات دستورالعمل تعیین کنند. این نهادهای ملی، با استناد به اختیارات قانونی خود، می‌توانند به‌صورت مستقل یا بر اساس گزارش‌های مستند ارائه‌شده توسط ذینفعان، عملکرد شرکت‌ها را مورد بررسی و تحقیق قرار دهند. این نهاد نظارتی از مجموعه‌ای از اختیارات متنوع جهت اجرای

48. Arts 5(1)(g) and 15

49. Arts 5(1)(h) and 16

50. Recital 19

51. Art 5(2)

52. Art 5(3)

53. Art 5(4)

54. Art 5(4)

55. supervisory authorities (Art. 24)

کارآمد دستورالعمل برخوردار است. این اختیارات عبارتند از:

- الف. **صدور دستورات فوری:** این نهاد می‌تواند دستورات لازم را برای توقف فوری تخلفات صادر کنند.
 - ب. **اصلاح رویه‌ها:** نهاد نظارتی می‌تواند شرکت‌ها را ملزم به اصلاح رویه‌های خود و اتخاذ اقدامات اصلاحی مناسب برای جبران خسارات ناشی از تخلفات کنند.
 - پ. **تدابیر موقت:** در مواردی که تخلف جدی و فوری باشد، نهاد نظارتی می‌تواند پیش از صدور حکم نهایی، تدابیر موقت و فوری را برای جلوگیری از تشدید خسارات اتخاذ کنند.
 - ت. **اعمال مجازات‌های مالی:** نهاد نظارتی این اختیار را دارد که شرکت‌های متخلف را به پرداخت جریمه‌های مالی سنگین محکوم کنند. میزان این جریمه‌ها می‌تواند تا ۵٪ از کل گردش خالص جهانی شرکت باشد.^{۵۶}
- در مورد نحوه نظارت بر شرکت‌های غیراروپایی، این شرکت‌ها توسط ناظر ملی کشوری که در آن کشور «شعبه» دارند یا در آن کشور «بیشترین گردش مالی» خود را در اتحادیه اروپا ایجاد می‌کنند، نظارت خواهند شد.^{۵۷}

۲.۳. تعامل با ذینفعان

دستورالعمل، نیازمند تعامل معنادار با ذینفعان گسترده‌ای است که شامل کارکنان شرکت و شرکت‌های تابعه، اتحادیه‌های کارگری، مصرف‌کنندگان، اشخاص آسیب‌دیده و سازمان‌های مدنی مرتبط با حقوق بشر و محیط زیست می‌شود (Bueno et al, 2024: 4). در دستورالعمل، ذینفعان فراتر از کارکنان و مصرف‌کنندگان مستقیم شرکت تعریف شده و شامل کارکنان شرکت‌های تابعه، شرکای تجاری و حتی کارکنان آن‌ها نیز می‌شود.^{۵۸} همچنین، جوامع محلی و نهادهای مردم‌نهاد، حقوق بشری و زیست‌محیطی نیز به‌عنوان ذینفع شناخته می‌شوند. این تعریف گسترده، تأثیر زنجیره‌ای فعالیت‌های شرکت و ضرورت مسئولیت‌پذیری بیشتر را برجسته می‌کند.

۴. مسئولیت مدنی

ماده ۲۹، شرکت‌ها را در قبال نقض تعهدات حقوق بشری و زیست‌محیطی در زنجیره تأمین خود مسئول می‌داند. این ماده با تسهیل دریافت غرامت برای قربانیان، گامی مؤثر در حمایت از حقوق آن‌ها محسوب می‌شود (Farah et al, 2023: 517). برخی معتقدند این ماده به درستی و با دقت کافی تدوین نشده و به نظر می‌رسد حاصل کنار هم گذاشتن عجولانه و ناهماهنگ مواضع مختلف مطرح شده در مذاکرات باشد (Schall, 2024: 57; Paccès, 2023: 276).

۱.۴. مبنای مسئولیت

دستورالعمل، نخستین سند الزام‌آور در زمینه پایداری شرکت‌ها است که شرایط مسئولیت شرکت مادر و شرکت پیمانکار در زنجیره ارزش را با دقت مشخص می‌کند (Bueno and Bright, 2020: 789). مطابق بند ۱ ماده ۲۹، شرکت‌ها با جمع شرایط زیر مسئول شناخته می‌شوند:

شرط نخست آن است که شرکت، عمداً یا بر اثر تقصیر، در انجام تعهدات خود بر اساس مواد ۱۰ و ۱۱ کوتاهی کند، به نحوی که موجب نقض حق، ممنوعیت یا تکلیفی گردد که در پیوست دستورالعمل ذکر شده است. شرط دوم، وقوع خسارت است. در پی قصور شرکت، زیانی به منافع قانونی اشخاصی وارد شود که تحت حمایت قوانین ملی قرار دارند. دستورالعمل، مسئولیت را مبتنی بر «تقصیر» قرار داده که اثبات آن برای قربانیان، به‌ویژه در زنجیره‌های تأمین پیچیده و چندلایه، دشوار است. همچنین، بار اثبات بر عهده زیان‌دیده است. زیان‌دیدگان، به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه، معمولاً منابع و تخصص کافی برای اثبات این موارد پیچیده را ندارند. دسترسی به شواهدی که در اختیار شرکت است، چالشی اساسی است. برای کاهش این بار، دادگاه‌های

56. Arts 24-27

57. Art 24(3)

58. Art 3(n)

داخلی باید بتوانند طبق قوانین ملی خودشان، دستور افشای مدارک تحت کنترل شرکت را صادر کنند (Bueno et al, 2024: 5). شرکت تنها در صورتی از مسئولیت مبرا خواهد بود که خسارت «صرفاً» توسط شرکای تجاری آن در زنجیره فعالیت‌هایش ایجاد شده باشد (Mieszkowska, 2024: 295). برای مثال، شرکتی که مواد اولیه خود را از تأمین‌کننده‌ای تهیه می‌کند که در آن شرایط غیرانسانی بر کارگران حاکم است، می‌تواند به راحتی ادعا کند که این مشکل مربوط به تأمین‌کننده است و نه خودش. در نتیجه، شرکت‌ها ممکن است پرریسک‌ترین فعالیت‌های خود را به شرکای تجاری غیرمستقیم و خارج از چهارچوب دستورالعمل واگذار کنند تا از بار مسئولیت‌شان بکاهند (Pacces, 2023). در بیشتر کشورهای اروپایی، بار اثبات این‌که شرکت مسئول نقض تعهدات بوده است، بر عهده مدعی است (Koenig, 2024: 269). با این حال، مشخص نیست که آیا شریک تجاری نیز در دعوی حقوقی طرف حساب قرار خواهد گرفت یا می‌تواند مدارکی ارائه دهد که نشان دهد شرکت مشمول این دستورالعمل در ایجاد آسیب، نقش مشترکی داشته است. علاوه بر این، دستورالعمل درباره استفاده از بندهای جبران خسارت⁵⁹ در قراردادهای بین‌المللی سکوت کرده است. چنین بندهایی ممکن است باعث شود که شرکای تجاری مستقیماً در قبال تخلفات این دستورالعمل مسئول شناخته شوند و شرکت‌ها بتوانند در صورت تحریم‌شدن، مسئولیت را به آن‌ها منتقل کنند. از آنجا که دستورالعمل هیچ محدودیتی برای این انتقال مسئولیت تعیین نکرده است، ممکن است ادعاهای مطرح‌شده علیه شرکای تجاری فراتر از توان مالی آن‌ها باشد (Mieszkowska, 2024: 295).

۲.۴. تجویز احاله

از آنجا که سیستم‌های حقوقی موجود در اروپا در مورد جبران خسارت رویکردهای متفاوتی را دارند، در بند ۲ ماده ۲۹ دستورالعمل مقرر شده اگر شرکتی طبق بند ۱ مسئول شناخته شود، شخص آسیب‌دیده، مطابق با «قوانین ملی»، حق دریافت خسارت کامل زیان وارده را خواهد داشت. جبران کامل خسارت به موجب این دستورالعمل نباید منجر به جبران بیش از حد خسارت شود، چه از طریق خسارت تنبیهی، خسارت چندگانه یا انواع دیگر خسارات. احاله⁶⁰ دستورالعمل به قانون ملی کشورها انعطاف‌پذیری و تطبیق با سیستم‌های حقوقی مختلف را فراهم می‌کند.

۳.۴. مرور زمان

دولت‌های عضو اتحادیه موظف‌اند تمهیداتی فراهم کنند به نحوی که قوانین ملی درباره آغاز و مدت مرور زمان و نیز تعلیق یا انقطاع آن، مانع اقامه دعوی برای مطالبه خسارت نشود و در هیچ حالتی مهلت‌های تعیین‌شده در این دستورالعمل از ضوابط مسئولیت مدنی داخلی محدودتر نباشد. حداقل مدت مرور زمان برای طرح دعوی جبران خسارت ناشی از این دستورالعمل، پنج سال است و به هیچ وجه این مدت نباید از مدت مرور زمان مقرر در قوانین مسئولیت مدنی ملی کمتر باشد.⁶¹ به موجب دستورالعمل مرور زمان برای طرح دعوی علیه متخلف، تا زمانی که دو شرط زیر محقق نشوند، شروع نخواهد شد:

۱. توقف تخلف: تخلف مورد نظر باید متوقف شده باشد. تا زمانی که تخلف ادامه دارد، مرور زمان آغاز نمی‌شود؛

۲. آگاهی خواهان: خواهان باید از سه چیز آگاه باشد: ماهیت تخلف، آسیب ناشی از تخلف، هویت متخلف.

علاوه بر این موارد اگر بتوان به طور «منطقی» انتظار داشت که خواهان از موارد فوق آگاه است، مرور زمان آغاز می‌شود. به عبارت دیگر، اگر شواهد و قرائن نشان دهند که خواهان می‌توانسته از تخلف، آسیب و هویت متخلف مطلع شود، حتی اگر ادعا کند که واقعاً از آن بی‌اطلاع بوده است، مرور زمان آغاز خواهد شد.⁶²

۴.۴. نمایندگی به سازمان‌های مردم‌نهاد

در دستورالعمل این امکان برای اشخاص آسیب‌دیده فراهم شده است، که به یک اتحادیه کارگری، سازمان مردم‌نهاد حقوق بشر یا

59. indemnity clauses

60. renvoi

61. Art 29(3)(a)

62. Art 29(3)(a)

محیط زیست یا سایر سازمان‌های غیردولتی^{۶۳}، مطابق با قوانین ملی، نمایندگی دهند تا بدون لطمه به قوانین ملی آیینی، به نمایندگی از فرد آسیب‌دیده، اقامه دعوا کنند.^{۶۴} سازمان‌های غیردولتی و اتحادیه‌های کارگری که قصد نمایندگی از افراد آسیب‌دیده را دارند، نباید فعالیت تجاری مرتبط با شرکت متخلف داشته باشند. قوانین ملی هر کشور، نقش تعیین‌کننده‌ای در تعیین صلاحیت این سازمان‌ها در نمایندگی از اشخاص آسیب‌دیده، دارند. سازمانی که قصد نمایندگی از افراد آسیب‌دیده را دارد، باید به‌طور مستمر و پایدار فعال باشد.^{۶۵}

۵.۴. دستورافشای اسناد

وقتی مدعی علیه شرکتی دعوایی را در دادگاه مطرح می‌کند و ضمن آن ادعا، شواهد و اسناد منطقی را ارائه می‌دهد که مطالبه خسارتش را معقول و موجه نشان می‌دهد، و اظهار می‌دارد که مدارک و شواهد تکمیلی نزد شرکت موجود است، دادگاه می‌تواند شرکت را ملزم به ارائه آن مدارک، مطابق با قوانین ملی آیینی، کند.^{۶۶} دستورالعمل به محاکم اروپایی اختیار می‌دهد که در صورت لزوم، دستور افشای شواهدی را که حاوی اطلاعات محرمانه هستند، صادر کنند. دستور افشاء فقط در صورتی صادر می‌شود که اطلاعات مورد نظر «مرتبط با دعوا» باشد. کشورهای عضو باید اطمینان حاصل کنند که، هنگام صدور دستور افشای چنین اطلاعاتی، دادگاه‌های ملی از تدابیر مؤثر برای محافظت از این اطلاعات برخوردارند.^{۶۷} این تدابیر می‌تواند شامل محدودکردن دسترسی به اطلاعات، استفاده از قراردادهای عدم افشاء، حذف بخش‌های حساس اطلاعات و سایر اقدامات مشابه باشد.

۶.۴. مشارکت در طرح‌های صنعتی

صرف مشارکت شرکت در طرح‌های صنعتی یا اخذ گواهینامه تأیید صلاحیت از شخص ثالث، رافع مسئولیت شرکت در قبال وظایفشان نیست و اگر در عمل به این تعهدات عمل نکنند، همچنان مسئول خواهند بود.^{۶۸}

۷.۴. مسئولیت تضامنی

مسئولیت شرکت مادر در قبال خسارات، به هیچ وجه مسئولیت شرکت‌های تابعه یا سایر شرکای تجاری آن در زنجیره فعالیت‌هایش را تحت تأثیر قرار نمی‌دهد.^{۶۹} این بدان معناست که هر یک از این سازمان‌ها، در صورت احراز شرایط، می‌توانند به طور جداگانه در قبال خسارات مرتبط با فعالیت‌های خود مسئول شناخته شوند. در صورت ایجاد خسارت به صورت مشترک توسط شرکت مادر با شرکت تابعه، (یا شریک تجاری مستقیم یا غیرمستقیم آن)، این شرکت‌ها همگی به صورت تضامنی^{۷۰} مسئول خواهند بود. این امر، تأثیری بر قوانین ملی مربوط به شرایط مسئولیت تضامنی و حق رجوع به یکدیگر نخواهد داشت. به عبارت دیگر، اگر شرکت اصلی، شرکت تابعه یا هر کدام از شرکای تجاری (چه مستقیم و چه غیرمستقیم) در ایجاد خسارت نقش داشته باشند، شخص زیان‌دیده می‌تواند برای دریافت کل خسارت به هر کدام از آن‌ها مراجعه کند. بر اساس نظریه شخصیت مستقل شرکت^{۷۱}، شرکت موجودیت مستقل از سهامدارانش دارد، و سهامداران به طور معمول مسئول

۶۳. دستورالعمل اتحادیه‌های کارگری، سازمان‌های غیردولتی حقوق بشر و محیط زیست و «سایر سازمان‌های غیردولتی» را به‌عنوان نهادهای مجاز برای پیگیری حقوق آسیب‌دیدگان معرفی می‌کند. ذکر «سایر سازمان‌های غیردولتی» بسیار کلی است و می‌تواند شامل طیف گسترده‌ای از سازمان‌ها شود. این گستردگی می‌تواند هم مزیت (دسترسی بیشتر به حمایت) و هم عیب (عدم شفافیت و احتمالاً سوءاستفاده) داشته باشد.

64. Art 29 (3)(d)

65. Directive (EU) 2020/1828 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2020 on representative actions for the protection of the collective interests of consumers and repealing Directive 2009/22/EC (OJ L 409, 4.12.2020, p. 1).

66. Art 29(3-e)

67. Art 29(3-e)

68. Art 29(4)

69. Art 29(5)

70. liable jointly

71. entity theory

تعهدات شرکت نیستند. امروزه محاکم در پرونده‌های مرتبط با محیط زیست می‌توانند «حجاب شرکتی»^{۷۲} را کنار بزنند و سهامداران^{۷۳} و شرکت‌های تابعه را در لوای مسئولیت تضامنی، مسئول بدانند. قضیه مهم United States v. Bestfoods^{۷۴} نقش مهمی در تعیین این مسئولیت داشته و نشان داده است که شرکت‌های مادر می‌توانند تحت شرایط خاصی مسئول اقدامات زیست‌محیطی شرکت‌های تابعه‌شان باشند (Schipani, 2001: 63). آمریکایی‌ها در سال ۱۹۸۰ قانون سِرکلا^{۷۵} را تصویب کردند. به موجب این قانون مسئولیت شرکت‌ها در قبال آلودگی‌های زیست‌محیطی، مسئولیت محض^{۷۶} و در صورت تعدد مسئولین، تضامنی^{۷۷} است (Abedi, 2017: 251).

۸.۴. اصل عدم سقف مسئولیت شرکت‌ها

قواعد مسئولیت مدنی دستورالعمل، میزان مسئولیت شرکت‌ها را طبق مقررات اتحادیه اروپا یا قوانین ملی محدود نمی‌کند. این قواعد همچنین تغییری در مقررات اتحادیه اروپا یا قوانین ملی مرتبط با مسئولیت مدنی ناشی از تأثیرات منفی بر حقوق بشر یا محیط زیست ایجاد نمی‌کنند؛ قوانینی که ممکن است حتی مسئولیت سختگیرانه‌تری را در نظر بگیرند.^{۷۸} بند ۶ ماده ۲۹ اشعار می‌دارد این دستورالعمل حداقل استانداردها را تعیین می‌کند و نمی‌تواند مسئولیت شرکت‌ها را در موارد دیگر کاهش دهد. مفاد دستورالعمل نباید به‌عنوان «حداکثر میزان مسئولیت» شرکت‌ها تلقی شود. در صورتی که قوانین اتحادیه اروپا یا قوانین ملی در مواردی خاص، مسئولیت بیشتری برای شرکت‌ها تعیین کرده باشند، این قوانین همچنان معتبر خواهند بود و دستورالعمل نمی‌تواند آن‌ها را تقلیل، محدود یا بی‌اثر کند. بنابراین شرکت‌ها نمی‌توانند به این دستورالعمل به‌عنوان یک ابزار دفاعی برای کاهش مسئولیت خود استناد کنند.

۵. ارتباط دستورالعمل با حقوق بین‌الملل خصوصی در تعیین دادگاه و قانون صالح

یکی از مهم‌ترین چالش‌های اجرای مؤثر دستورالعمل، عدم تطبیق آن با اصول حقوق بین‌الملل خصوصی است. در حالی که دستورالعمل تلاش دارد مسئولیت‌پذیری شرکت‌ها را در قبال مسائل زیست‌محیطی و حقوق بشری تقویت کند، نبود قواعد مشخص برای تعیین «صلاحیت قضایی» و «قانون حاکم» می‌تواند به فرار شرکت‌ها از پاسخ‌گویی منجر شود. برای رفع این نقص، لازم است که اتحادیه اروپا چارچوب‌های حقوقی روشنی برای دعاوی مرتبط با زنجیره تأمین شرکت‌ها تدوین کند (Radja and Akin, 2024: 875). بند ۷ ماده ۲۹ در مورد قابلیت اجرای فرامرزی قوانین ملی مربوط به مسئولیت مدنی شرکت‌ها در زمینه پایداری بحث می‌کند. هدف این بند این است که اطمینان حاصل شود که قوانین ملی حتی اگر قانون حاکم بر دعوا، قانون کشور دیگری (خارج از اتحادیه اروپا) باشد، همچنان قابلیت اجرا داشته باشند، به‌ویژه در مواردی که آن قوانین حاوی مقررات «آمره» هستند (See, Farah et al, 2023: 518). این دستورالعمل فاقد جزئیات دقیق حقوق بین‌الملل خصوصی لازم برای تقویت و پیشبرد اهداف اساسی اتحادیه اروپا است. با سکوت این دستورالعمل در مورد قوانین خاص تعارض قوانین، لاجرم باید به چارچوب موجود حقوق بین‌الملل خصوصی کشورهای اروپایی مراجعه کرد که به اذعان بسیاری، برای مقابله با پیچیدگی‌های پایداری شرکت‌ها و مسئولیت زنجیره ارزش در خارج از اتحادیه اروپا ناکافی است. (Radja and Akin, 2024: 896)

دستورالعمل، بسیاری از شرکت‌های مستقر در اتحادیه اروپا را که به‌عنوان سرمایه‌گذار خارجی در خارج از اتحادیه، تحت یک موافقت‌نامه سرمایه‌گذاری دوجانبه نیز فعالیت می‌کنند، پوشش می‌دهد. این سرمایه‌گذاران، مشمول تعهدات ارزیابی دقیق و مسئولیت مدنی خواهند بود (Bueno and Ngueuleu, 2024: 16).

72. veil-piercing

۷۳. پرونده *Donahey v. Livingstone* نشان داد که اگر یک سهامدار به طور فعال از اقدامات زیست‌محیطی نادرست شرکت آگاه باشد ولی اقدامی نکند، ممکن است مسئول شناخته شود.

74. 524 U.S. 51 (1998) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/524/51/>

75. Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act (known as CERCLA)

76. strict liability

77. joint and several liability

78. Art 29(6)

۶. پیامدهای فرامرزی دستورالعمل

دستورالعمل نه تنها یک مقررۀ اروپایی بلکه یک ابزار حقوقی فراملی است که بر کشورهای کلّ جهان تأثیر می‌گذارد (Buhmann and Feld, 2024: 384). شرکت‌های غیراروپایی که فعالیت اقتصادی قابل توجهی در بازارهای اروپا دارند، نیز تحت الزامات دستورالعمل قرار می‌گیرند. برخی معتقدند این سیاست از منظر انتقال ارزش‌های بنیادین اتحادیه (مانند حقوق بشر، دموکراسی و حاکمیت قانون) و تضمین رقابت عادلانه در بازار داخلی موجه است اما مسائل مربوط به تعیین صلاحیت قضایی و قانون حاکم در دعاوی بین‌المللی از مهم‌ترین چالش‌های مربوط به اعمال این تعهدات است (Ho-Dac, 2023: 181).

۱.۶. پدیده انطباق

این دستورالعمل تأثیری فراتر از اروپا خواهد داشت و شرکت‌ها را به انطباق سیاست‌ها و رویه‌های خود با دستورالعمل ترغیب می‌کند. پیش‌بینی می‌شود که حدود ۹۰۰ شرکت مستقر در کشورهای غیرعضو اتحادیه اروپا که در بازار این اتحادیه فعالیت دارند، تحت شمول آن قرار گیرند (Buhmann and Feld, 2024: 387). شرکت‌های غیرعضو اتحادیه، برای حفظ و گسترش روابط تجاری خود با شرکت‌هایی که تحت پوشش این دستورالعمل قرار می‌گیرند،^{۷۹} مجبور خواهند بود خود را با استانداردهای جدید حقوق بشر و محیط زیست سازگار کنند. این «پدیده انطباق»، که پرفسور آنو برادفورد آن را «اثر بروکسل» نامیده، پیش از این نیز در مورد سایر قوانین مهم اتحادیه اروپا، مانند قوانین مربوط به سلامت و ایمنی مصرف‌کنندگان، مشاهده شده است (See, Bradford, 2020: 171).^{۸۰} دستورالعمل به طور صریح دامنه فراسرزمینی خود را اعلام نمی‌کند.

به این معنی که در متن معاهده، عبارتی صریح مبنی بر اینکه «دستورالعمل بر شرکت‌های خارج از اتحادیه اروپا نیز اعمال می‌شود» وجود ندارد. اما این رویکرد جهانشمول از همان پاراگراف اول مقدمۀ دستورالعمل آشکار است. این پاراگراف در مورد چگونگی اینکه ارزش‌های اتحادیه اروپا و جهانشمولی حقوق بشر «باید راهنمای اقدامات اتحادیه در صحنۀ بین‌المللی باشد»، صحبت می‌کند، که شامل تقویت توسعه پایدار اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی کشورهای در حال توسعه می‌شود (Lichuma, 2021: 497). برخی معتقدند قوانین جدید زیست‌محیطی اتحادیه اروپا که به منظور کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و حفاظت از محیط زیست طراحی شده‌اند، واکنش منفی کشورهای در حال توسعه را برانگیخته‌اند (Hancock, 2024). این کشورها بر این باورند که مقررات سخت‌گیرانه اتحادیه اروپا بر روی صادرات آن‌ها تأثیر منفی می‌گذارد و باعث افزایش هزینه‌های تولید و رعایت استانداردهای زیست‌محیطی می‌شود. نگرانی کشورهای در حال توسعه را می‌توان در سه عامل اصلی خلاصه کرد:

- الف. محدودیت‌های تجاری:** قوانین جدید اتحادیه اروپا الزاماتی را برای صادرات محصولات به این منطقه تعیین کرده است. به عنوان مثال، کالاهایی که فرایند تولید آن‌ها تأثیرات زیست‌محیطی منفی دارد، ممکن است اجازه ورود به بازار اروپا را نداشته باشند. این مسئله باعث می‌شود تولیدکنندگان در کشورهای در حال توسعه، هزینه‌های بیشتری برای بهینه‌سازی فرایندهای تولید خود متحمل شوند.
- ب. هزینه‌های اضافی:** اجرای استانداردهای زیست‌محیطی نیاز به سرمایه‌گذاری در فناوری‌های جدید دارد. بسیاری از کشورهای در حال توسعه، منابع مالی کافی برای این تغییرات را ندارند و ممکن است صنایع داخلی آن‌ها آسیب ببینند.
- پ. عدم همکاری متقابل:** کشورهای در حال توسعه استدلال می‌کنند که کشورهای ثروتمند، که در گذشته آلاینده‌های زیادی داشته‌اند، اکنون مقرراتی وضع می‌کنند که به ضرر اقتصادهای نوظهور تمام می‌شود. آن‌ها خواستار همکاری و حمایت مالی برای اجرای این استانداردها هستند.

برعکس اروپاییان ادعا می‌کنند که این قوانین برای مقابله با تغییرات اقلیمی ضروری هستند. اروپاییکی از پیشگامان سیاست‌های زیست‌محیطی جهانی است و تلاش می‌کند تا با کاهش انتشار کربن، تأثیرات منفی بر محیط زیست را کاهش دهد. آن‌ها معتقدند که تجارت باید پایدار و منطبق بر اصول زیست‌محیطی باشد و نمی‌توان به بهانه توسعه اقتصادی، آسیب بیشتری به کره زمین وارد کرد (Hancock, 2024).

79. Art. 2

۸۰. کتاب پرفسور برادفورد با عنوان «اثر بروکسل: چگونه اتحادیه اروپا جهان را اداره می‌کند» بر نوع خاصی از قدرت اتحادیه اروپا تأکید دارد که به آن «قدرت نرم» گفته می‌شود. قدرت نرم بر خلاف قدرت سخت، از طریق جذابیت فرهنگی، ارزش‌های سیاسی و در این مورد خاص، قدرت مقرراتی اعمال می‌شود. اتحادیه اروپا با ایجاد استانداردهای جذاب و کارآمد، سایر کشورها و شرکت‌ها را به پیروی از این استانداردها تشویق می‌کند، بدون آنکه از زور و اجبار استفاده کند.

۲.۶. تغییر قوانین کشورهای غیرعضو اتحادیه اروپا

اتحادیه اروپا به عنوان یک بازیگر مهم در عرصه بین‌المللی عمل می‌کند و قوانین و مقررات آن تأثیر قابل توجهی بر سیاست‌ها و قوانین سایر کشورها دارد. استانداردها و مقررات اتحادیه اروپا به عنوان استانداردهای جهانی پذیرفته شده‌اند و سایر کشورها برای دسترسی به بازارهای جهانی و جلوگیری از موانع تجاری، مجبور به رعایت آن‌ها هستند. قاطعانه می‌توان گفت اتحادیه اروپا بزرگ‌ترین بازار مصرف جهان است. با وجود جمعیت زیادی از مصرف‌کنندگان ثروتمند، تعداد زیادی از تولیدکنندگان به عرضه محصولات و خدمات به این مصرف‌کنندگان وابسته هستند. جمعیت اتحادیه اروپا ۵۱۶ میلیون نفر و تولید ناخالص داخلی سرانه آن ۴۰۹۰۰ میلیارد دلار است. ایالات متحده نسبتاً ثروتمندتر است (تولید ناخالص داخلی سرانه ۵۹۵۰۰ میلیارد دلار)، اما بازار مصرف آن کوچک‌تر است (جمعیت ۳۲۷ میلیون نفر). از سوی دیگر، چین دارای بازار مصرف بزرگ‌تری است (جمعیت ۱.۴ میلیارد نفر)، اما مصرف‌کنندگان آن کمتر ثروتمند هستند (تولید ناخالص داخلی سرانه ۱۶۷۰۰ میلیارد دلار). هند تقریباً به اندازه چین جمعیت دارد (جمعیت ۱.۲ میلیارد نفر)، اما تولید ناخالص داخلی سرانه آن بسیار کمتر است (۷۲۰۰ میلیارد دلار) (Bradford, 2020: 27). بنابراین، کشورهای غیرعضو اتحادیه اروپا (کشورهای ثالث) می‌کوشند تضمین کنند که شرکت‌های داخلی‌شان در مقایسه با آن دسته از شرکت‌ها که مشمول مقررات اتحادیه اروپا هستند، در وضعیتی نابرابر قرار نگیرند. با به‌کارگیری این دستورالعمل، کشورهای غیرعضو اتحادیه اروپا ممکن است ناگزیر شوند تا به‌منظور حفظ رقابت‌پذیری و همگامی با بازار جهانی، مقرراتی مشابه تصویب کنند. کره جنوبی^{۸۱} و سوئیس^{۸۲} از جمله کشورهایی هستند که برای حفظ تعادل رقابتی شرکت‌هایشان در بازار اتحادیه اروپا، اقداماتی را برای تطبیق قوانین داخلی‌شان با دستورالعمل ۲۰۲۴ اتحادیه اروپا شروع کردند (Crockett and Chin, 2023). بنابراین، این مسئله باید مشوقی برای تصویب قوانین مرتبط با پایداری در کشورهایی باشد که اگرچه انتظارات مشخصی از شرکت‌ها برای رعایت الزامات پایداری در زنجیره تأمین دارند، اما این انتظارات هنوز به تعهدات قانونی الزام‌آور تبدیل نشده‌اند؛ نمونه‌ای از این کشورها آمریکا است.^{۸۳} با توجه به ماهیت فراسرزمینی دستورالعمل ۲۰۲۴ اتحادیه اروپا، انتظار می‌رود حدود ۱۰ هزار شرکت آمریکایی به‌طور مستقیم تحت تأثیر این مقررات قرار گیرند. افزون بر این، تعداد زیادی از شرکت‌های دیگر به دلیل روابط تجاری و تأمین کالا با شرکت‌های مستقر در اتحادیه اروپا، ناچار به رعایت الزامات این دستورالعمل خواهند بود. این تأثیرات می‌تواند پیامدهای چشم‌گیری برای کسب‌وکارهای آمریکایی ایجاد کند، به ویژه در حوزه‌های مقررات کار، حقوق بشر و محیط زیست که تفاوت‌های اساسی بین حقوق اروپایی و حقوق ایالات متحده وجود دارد (Chambers and Birchall, 2024: 3).

۷. مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در ایران

آیین‌نامه مسئولیت اجتماعی شرکت‌های دولتی، تصویب‌شده در جلسه هیئت وزیران مورخ ۱۴۰۴/۰۴/۱۱، نخستین چارچوب قانونی منسجم در سطح دستگاه‌های اجرایی کشور است که مسئولیت اجتماعی را به‌طور ویژه برای شرکت‌های دولتی تعریف و الزامات اجرایی آن را تبیین می‌کند. هدف اصلی آن تأمین توازن میان منافع عمومی و منافع مالی شرکت، پیشبرد عدالت اجتماعی و پیشگیری از آسیب‌های زیست‌محیطی، فرهنگی و اقتصادی در مناطق تحت فعالیت شرکت است. در ماده ۱، تعاریف کلیدی مانند «مسئولیت اجتماعی شرکتی»، «شرکت دولتی»، «جوامع محلی» و «سامانه یکپارچه مالی دولت» ارائه شده است. توجه خاص به شرکت‌های زیرمجموعه قانون مدیریت خدمات کشوری و قانون محاسبات عمومی، همچنین شرکت‌هایی

۸۱. در ۱ سپتامبر ۲۰۲۳، حزب دموکرات کره جنوبی لایحه‌ای تحت عنوان «حقوق بشر و حفاظت از محیط زیست برای مدیریت پایدار کسب و کار» را پیشنهاد کرد که هدف آن پیشگیری و رسیدگی به اثرات منفی حقوق بشر و محیط زیست مرتبط با فعالیت‌های تجاری است. این لایحه پیرو توسعه قوانین مشابه در اتحادیه اروپا است، و در نوع خود اولین اقدام در آسیا به شمار می‌رود. مشابه قوانین پیشنهادی در اروپا، لایحه پیشنهادی در کره جنوبی نیز انجام ارزیابی دقیق حقوق بشر و محیط زیست را اجباری خواهد کرد.

۸۲. گزارش شورای فدرال سوئیس با عنوان «گزارش درباره پیشنهاد اتحادیه اروپا در زمینه پایداری و قوانین جاری در سوئیس» که در ۲۵ نوامبر ۲۰۲۲ منتشر شد، به بررسی تطبیقی میان ابتکارات و مقررات پایداری اتحادیه اروپا و قوانین موجود در سوئیس می‌پردازد. این گزارش نشان‌دهنده تعهد سوئیس به پایداری و تمایل به هماهنگی با تحولات بین‌المللی به ویژه اتحادیه اروپا در این زمینه است.

۸۳. در آمریکا مسائل پایداری معمولاً در چارچوب ارزش سهامداران و ملاحظات مالی مطرح می‌شود. ساختار حقوقی و تفکر قضایی در آمریکا بر مبنای اولویت‌بندی منافع سهامداران و ملاحظات مالی استوار است، به طوری که تلاش برای افزودن تعهدات پایداری به این چارچوب، با چالش‌های ساختاری و سیاسی قابل توجهی مواجه می‌شود (Schwartz, 2023: 19).

که دولت در آن‌ها سهامدار عمده نیست اما بر ترکیب هیئت‌مدیره تأثیر دارد، نشان‌دهندهٔ وسعت شمول این مقرر است. همچنین ایجاد «شورا» (شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان) و «دبیرخانهٔ شورا» به‌عنوان نهادهای هماهنگ‌کننده میان شرکت، دستگاه اجرایی و برنامه‌ریز استانی، برای پیاده‌سازی و نظارت بر طرح‌های مسئولیت اجتماعی پیش‌بینی شده است.

ماده ۲ آیین‌نامه، زمینه‌های عمل به مسئولیت اجتماعی را در محور اصلی زیر دسته‌بندی کرده است: پاسخ‌گویی و جبران خسارت‌های ناشی از فعالیت‌های شرکت در جوامع محلی؛ توسعه زیرساخت‌های آموزشی، بهداشتی و اشتغال‌زایی؛ حفاظت و احیای منابع طبیعی و محیط زیست؛ توسعه فرهنگی و ورزشی و احیای میراث ملموس و ناملموس؛ و ترویج فرهنگ بهینه‌سازی مصرف انرژی و فناوری‌های سبز. این اولویت‌بندی باعث می‌شود شرکت‌ها بر مبنای نیازسنجی محلی و اسناد بالادستی مانند برنامهٔ آمایش سرزمین، طرح‌های خود را تنظیم و اجرا کنند. نهادینه شدن سازوکار بودجه اختصاصی شرکت به مسئولیت اجتماعی تا سقف ۳ درصد از درآمد سالانه (ماده ۳) و الزام شرکت‌های ملی فاقد واحد استانی به هزینه‌کرد در حداقل سه استان محروم (تبصره ۴ ماده ۵)، تلاش برای توسعهٔ عدالت منطقه‌ای را نشان می‌دهد. فرایند تصویب طرح‌ها در مجمع عمومی شرکت و بارگذاری برنامه‌ها در سامانه یکپارچه مالی، ضمن تسهیل نظارت و شفافیت، امکان رصد و گزارش‌گیری دقیق عملکرد شرکت را مهیا می‌سازد.

از منظر آثار راهبردی، این آیین‌نامه می‌تواند به تقویت پیوست اجتماعی پروژه‌های بزرگ دولتی، ارتقای سرمایه اجتماعی و افزایش اعتماد عمومی منتهی گردد. تعامل با سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان، کانون وکلای دادگستری و تشکلهای دانشجویی، زمینه‌ساز هم‌افزایی ظرفیت‌های محلی و تخصصی است. همچنین ثبت مستمر اطلاعات در سامانه مالی دولت، راه را برای تحلیل داده‌های کلان در سطح ملی هموار می‌کند. با این حال، چالش‌هایی نیز پیش روست. ابهام در معیارهای سنجش اثربخشی طرح‌ها، تنوع مأموریت شرکت‌ها و تفاوت توان مالی آن‌ها، نیاز به ظرفیت‌سازی و تدوین دستورالعمل‌های تکمیلی را ایجاد می‌کند. علاوه بر این، سازوکارهایی برای مشارکت فعال ذی‌نفعان محلی در فرایند برنامه‌ریزی و ارزیابی طرح‌ها باید تقویت شود تا از حرکت به سمت اقدامات نمادین و کم‌اثر جلوگیری گردد. در مجموع، آیین‌نامه مسئولیت اجتماعی شرکت‌های دولتی گامی مهم در جهت پاسخ‌گویی اجتماعی نهادینه‌شده است، اما تکمیل چارچوب‌های فنی، آموزشی و نظارتی آن برای تحقق اهداف بلندمدت ضروری خواهد بود.

نتیجه

توسعه پایدار به معنای برآورده کردن نیازهای نسل حاضر بدون به خطر انداختن توانایی نسل‌های آینده برای تأمین نیازهای خود است. شرکت‌ها به‌عنوان بازیگران کلیدی اقتصاد، برای دستیابی به این هدف باید تعادلی میان ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی برقرار کنند. از اینرو، تصویب دستورالعمل اروپایی ارزیابی دقیق پایداری شرکتی به‌عنوان یک نقطه عطف، شرکت‌ها را ملزم به رعایت حقوق بشر و استانداردهای زیست‌محیطی کرده و نقش مهمی در تحقق توسعه پایدار ایفا می‌کند. این دستورالعمل زمینه را برای رفتار مسئولانهٔ شرکت‌ها در داخل اتحادیه اروپا و فراتر از مرزهای اتحادیه فراهم خواهد کرد. این دستورالعمل بیشتر از ایجاد تغییرات بنیادین در ساختار شرکت‌ها، از آسیب‌زدن به ارزش‌های اصلی پایداری جلوگیری می‌کند. اگرچه نوآوری قابل توجهی در راستای مسئولیت‌پذیری شرکتی در قبال پایداری به حساب می‌آید، اما به تنهایی کافی نیست و کاستی‌های اساسی نیز دارد؛ موفقیت آن وابسته به اجرای نظارتی قوی، ارزیابی دقیق زنجیرهٔ تأمین و توانایی رفع چالش‌های موجود است. برای اینکه دستورالعمل در زمینهٔ مسئولیت‌پذیری شرکت‌ها و افزایش دسترسی به عدالت بتواند موثرتر عمل کند پیشنهادها زیر را می‌توان مطرح کرد:

۱. تمرکز بر اصلاحات رویه‌ای و حقوقی به جای هماهنگ‌سازی قوانین ماهوی: به جای تلاش برای ایجاد یک قانون هماهنگ برای تمام کشورهای اتحادیه اروپا، اتحادیه باید روی از بین بردن موانع رویه‌ای و قضایی که مانع دسترسی به عدالت می‌شوند، تمرکز کند.
۲. حذف مفهوم «روابط تجاری تثبیت‌شده» و جایگزینی با مدل مبتنی بر ریسک: به جای محدود کردن مسئولیت شرکت‌ها به «روابط تجاری تثبیت‌شده»، یک مدل مبتنی بر ریسک اجرا شود که مسئولیت را براساس شدت خطر در زنجیرهٔ تأمین تعیین کند.
۳. ایجاد یک قاعده خاص در مقررات رم دو^{۸۴} برای حل تعارض قوانین: به جای اعمال ماده ۲۹ (۷) که قوانین ملی را نادیده می‌گیرد، باید یک قاعده خاص در مقررات رم دو اضافه شود تا به قربانیان اجازه دهد بر اساس قانون کشور محل استقرار شرکت طرح دعوا کنند (See, Lennarts, 2023: 267).

84. Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II)

References

1. Abedi, Ebrahim. (2017). The Legal System Governing Corporate Groups, Tehran: Enteshar Publishing, First Edition (in Persian).
2. Ahmadian, Vahid., Naghdi, Sajad., Fazlzadeh, Alireza. (2024). Sustainability and the Capital Market, Tehran: Bourse Publishing, First Edition (in Persian)
3. Bakhtina, K. (2024). The EU directive on corporate sustainability due diligence: success or failure? Amsterdam Law Forum, 16(1), 77-83.
4. Bradford, A. (2020). The Brussels Effect: How the European Union Rules the World, Oxford University Press.
5. Bueno, N., Bernaz, N., Holly, G., Martin-Ortega, O. (2024). The EU Directive on Corporate Sustainability Due Diligence (CSDDD): The Final Political Compromise, Business and Human Rights Journal, 9(2), 294 – 300. DOI: <https://doi.org/10.1017/bhj.2024.10>
6. Bueno, N., Bright, C. (2020). Implementing Human Rights Due Diligence through Corporate Civil Liability, International & Comparative Law Quarterly, 69(4), 789-818. Available at: <https://ssrn.com/abstract=3689241>
7. Bueno, N., Ngueuleu, I. (2024). Civil Liability in the EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive: A 'Brussels Effect' on International Investment Law? Forthcoming in Andreas R. Ziegler, Damiano Canapa, Maria Isabel Cardozo (eds), Business and Human Rights: Emerging Challenges, Issues, and Trends, Martinus Nijhoff.
8. Buhmann, K., Feld, L. (2024). Shifting boundaries: a transnational legal perspective on the EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive, Transnational Legal Theory, 15(3), 370-396. DOI: 10.1080/20414005.2024.2426961
9. Chambers, R., Birchall, D. (2024). How European Human Rights Law Will Reshape U.S. Business, Hastings Business Law Journal, 20(3), 3-57. https://repository.uclawsf.edu/hastings_business_law_journal/vol20/iss1/3
10. Ciacchi, S. (2024). The newly-adopted Corporate Sustainability Due Diligence Directive: an overview of the lawmaking process and analysis of the final text, ERA Forum, 25, 29-48. <https://doi.org/10.1007/s12027-024-00791-y>
11. Crockett, A., Chin, R. (2023). Korea Tables Mandatory Human Rights and Environmental Due diligence, 14 September 2023. <https://www.herbertsmithfreehills.com/insights/2023-09/south-korea-tables-mandatory-human-rights-and-environmental-due-diligence-law> (last accessed 11 Feb 2025).
12. Davis, R. (2013). The UN Guiding Principles on Business and Human Rights and conflict-affected areas: state obligations and business responsibilities, International Review of the Red Cross, 94(887), 961-979. doi:10.1017/S1816383113000350
13. Farah, Y., Kunuji, Va., & Kent, A. (2023). Civil Liability Under Sustainability Due Diligence Legislation: A Quiet Revolution?, King's Law Journal, 34(3), 499-523. DOI: 10.1080/09615768.2023.2283234
14. Garcia, S. G. (2024). European Coalition for Corporate Justice, CSDDD endorsement brings us 0.05% closer to corporate justice, 15 March 2024, <https://corporatejustice.org/news/reaction-csddd-endorsement-brings-us-0-05-closer-tocorporate-justice/> (last accessed 28 Jan 2025).
15. Garzella, S. (2018). L'azienda e la corporate social responsibility: Approfondimenti dottrinali e riflessioni

- gestionali, L'azienda e la corporate social responsibility, 1-124.
16. Hancock, A., Bounds, Andy. (2024). 'EU's new environmental laws irk developing countries', Financial Times, 15 March 2024. <https://www.ft.com/content/82ab2d5b-e4c3-4561-880f-1167c4163f61> (last accessed 11 Feb 2025).
 17. Ho-Dac, Marion. (2023). The Extraterritorial Scope of European Corporate Due Diligence, in L'Union européenne et l'extraterritorialité – Acteurs, fonctions, rédactions, (dir.) C. Rapoport & A. Herve, France, Presses Universitaires de Rennes, 181-199, Available at: <https://ssrn.com/abstract=4561841>
 18. Hogan, B., Reyes, J. (2023). Downstream Human Rights Due Diligence: Informing Debate Through Insights from Business Practice, Business and Human Rights Journal, 8(3), 1-7. doi:10.1017/bhj.2023.27
 19. Huiru, Wang. (2024). Comparative analysis and legal reflection on the boundaries of human rights due diligence in the supply chain, Journal of Human Rights, 23(2), 393-419.
 20. Kluiver, Harm-Jan. (2023). Towards a Framework for Effective Regulatory Supervision of Sustainability Governance in Accordance with the EU CSDD Directive. A Comparative Study, European Company and Financial Law Review, 20(1), 203-239. <https://doi.org/10.1515/ecfr-2023-0010>
 21. Koenig, C. (2024). Human Rights or Private Rights? – Effective Protection of Victims in Global Supply Chains, AJIL Unbound, Vol. 118, 269-273. doi:10.1017/aju.2024.51
 22. Lennarts, L. (2023). Civil liability of companies for failure to conduct corporate sustainability due diligence throughout their value chains – Is Art. 22 CSDDD fit for purpose? Ondernemingsrecht, 2023(5), 257-267. <https://research.rug.nl/en/publications/civil-liability-of-companies-for-failure-to-conduct-corporate-sus>
 23. Lichuma, C. O. (2021). Laws Made in the “First World”: A TWAIL Critique of the Use of Domestic Legislation to Extraterritorially Regulate Global Value Chain, Heidelberg Journal of International Law, Vol.81, 497-532. <https://doi.org/10.17104/0044-2348-2021-2-497>
 24. Mancini, D., Lamboglia, R., Garzella, S., Fiorentino, R. (2016). Strategie di sostenibilità: dalle motivazioni ai sistemi di misurazione della performance, Strategie di sostenibilità: dalle motivazioni ai sistemi di misurazione della performance, 116-142.
 25. Marx, Axel. (2025). The European Union's Directive on corporate sustainability development due diligence: an institutional design effectiveness analysis, Journal of Environmental Policy & Planning, 1-14. DOI: 10.1080/1523908X.2025.2451698
 26. Mccullagh, V. (2024). The EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive: Real Change or More of the Same? European Business Law Review, 35(5), 603-626.
 27. Mieszkowska, J. (2024). The Unintended Consequences of the EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive, AJIL Unbound, Vol. 118, 291-296. <https://doi.org/10.1017/aju.2024.48>
 28. Minciullo, M. (2019). Corporate Governance and Sustainability The Role of the Board of Direct, Palgrave Macmillan.
 29. Paccès, A. M. (2023). Civil Liability in the EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive Proposal, OBLB. (last accessed 15 Feb 2025).
 30. Paccès, A.M. (2023). Civil Liability in the EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive Proposal: A Law & Economics Analysis, European Corporate Governance Institute - Law Working Paper No. 691/2023,

- Amsterdam Law School Research Paper No. 2023-14, Amsterdam Center for Law & Economics Working Paper No. 2023-02, Ondernemingsrecht 2023/37, pp. 268-276, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4391121>
31. Radja, R., Akin, S. (2024). Strengthening the Efficacy of the CSDDD through Private International Law, European Review of Private Law, 32(5), 875 – 896. <https://doi.org/10.54648/erpl2024044>
 32. Schall, Alexander. (2024). The CSDDD: Good Law or Bad Law? European Company Law Journal, 21(3), 56–58. <https://doi.org/10.54648/eucl2024009>
 33. Schipani, C.A. (2001). Taking it Personally: Shareholder Liability for Corporate Environmental Hazards, The Journal of Corporation Law, 27(1), 29-63. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=338521
 34. Schoenefeld, J. J., Hildén, M., & Jordan, A. J. (2016). The challenges of monitoring national climate policy: learning lessons from the EU, Climate Policy, 18(1), 118–128. <https://doi.org/10.1080/14693062.2016.1248887>
 35. Schwartz, J. (2023). The Levers of Sustainability: The EU Directive on Corporate Sustainability Due Diligence in Comparison to US Law, Podjetje in Delo (Company and Labour): A Journal for Commercial, Labour and Social Law, University of Utah College of Law Research, Paper No. 555, Available at: <https://ssrn.com/abstract=4489417>
 36. Shulman, Skylar. (2024). Corporate sustainability due diligence: combining human rights and the environment, Columbia Journal of Environmental Law, 49(2), 479–523. <https://doi.org/10.52214/cjel.v49i2.12633>
 37. Sjøfjell, B., Bruner, C.M. (2019). The Cambridge Handbook of Corporate Law, Corporate Governance and Sustainability, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108658386>
 38. Toosi, Abbas. (2014). Economic Analysis of Corporate Law, Tehran: Shahr-e-Danesh Publishing, First Edition (in Persian)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی